

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun Hazırlanmasından Sonraki İlk Dönemde Uygulanışı ve Din Eğitimi

Zeki Salih ZENGİN*

ABSTRACT

There exist no unity in the institutions of the Ottoman education system from the aspects of administration, schedule and aims. This situation has not been able to realise the unity of ideals the education system a country have to provide. The law of Tevhid-i Tedrisat has been made to solve their problems. Because the duty of training religious officials and specialists is given to the İmam-Hatip Schools and The Faculty of Divinity in this law madrasas are abolished. But the faults made while organizing the new institutions have concluded the closure of them also after a while. In this article preparing, passing. Practice of this law and their situations until 1933 are investigated.

Keywords: Religious Education, İmam-Hatip Schools, Faculty of Divinity, Law of Tevhid-i Tedrisat.

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra yeni bir yön verilmesi hedeflenen toplumdaki değişimi sağlayacak köklü yeniliklerin de gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Geleneksel Osmanlı devlet ve toplum yapısından uzaklaşmanın – bunun adı Batılılaşma, çağdaşlaşma, modernleşme ya da başka şey olabilir – planlı başlangıç noktası olan Tanzimat'tan 1924'e kadar geçen sürede askerlik, iktisat, siyaset ve eğitim alanlarındaki uygulamalar ve bunlardan elde edilen tecrübeler bir sonraki aşamada gerçekleştirileceklere yol gösterici ve zemin hazırlayıcı bir nitelik kazandırmıştır. Hedeflenen değişimi, Osmanlı'nın Tanzimat'tan itibaren başlattığı köklü değişim projesinin diğer bir aşaması olarak da değerlendirmek mümkündür.

Toplumsal değişimin hedeflendiği süreçte eğitim kurumlarının göz ardı edilmesi söz konusu olamazdı. Nitekim başından beri de bu konu üzerinde şartların elverdiği ölçüde hassasiyetle durulmuş, önemli yatırım ve çalışmalar yapılmıştır. Çeşitli dönemlerde, birbirinin devamı niteliğinde ama temel hedeflerden büyük sapmalara uğramadan sürdürülen bu eğitim çalışmalarında göze çarpan en önemli problemlerden birisi de bu alandaki çok başlılık olmuştur. İdarî yapı ve teşkilatlanmadaki ayrılıklar bir yana, amaçlar ve öğretim programları gibi eğitimin temel unsurlarındaki bu farklılık hem genel eğitim ilkeleri hem de ülkenin geleceği açısından yanlış ve sağlıksız sonuçlar veren ve giderek artan bir hızla vermeye de devam edeceği belli olan bu

* Yrd. Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Anabilim Dalı.

gidişe son verilmesi gerekmekte idi. Bir yanda devletin resmi eğitim anlayış ve uygulamalarını gerçekleştiren Maarif Vekaleti'nin idaresindeki mektepler, diğer yanda Evkaf ya da Meşihat'a bağlı, son yıllarda din hizmetleri alanında farklı amaçlar için yenileri de açılan medreseler ve azınlık mektepleri. Bir ülkedeki eğitim sisteminin en temel hareket noktası olması gereken amaçlarda birliğin sağlanamamasının ortaya çıkardığı durumu Gökalp etkili biçimde ortaya koymaktadır¹.

Yaklaşık 85 yıl süren böyle bir farklılaşmanın giderilememesinde, Tanzimatçıların basiretsizliğinden ziyade değişimin gerçekleştirilmeye çalışıldığı sosyo-kültürel ortamın kudretinin ve mevcut şartların daha etkili olduğu kanaatindeyiz. Devletin, gücünü asırların birikiminin sonucu oluşan gelenekten alan bu kudretin sahipleri ile karşı karşıya gelmesi belki de hareketi başlamadan bitirebilirdi. Esasen bu yapılanmayı devlet kendi haline bırakıp tercihini ve desteğini mekteplere yöneltmekle, medresenin zaman içinde daha da harab olmasına imkan da sağlamıştır. Nitekim tarihi süreç de bu gerçeği doğrulamaktadır. Nihayet bu yapı artık tükenme noktasına iyice yaklaşınca varlığına son verilmesi de o nisbette kolay ve az tepkili olmuştur². İşte Tevhid-i Tedrisat (Eğitim ve Öğretimin Birleştirilmesi) Kanunu böyle bir sürecin eğitim ile ilgili temel hedeflerini gerçekleştirme düşüncesi ile hazırlanmıştır.

Bu çalışmadaki amacımız Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonraki ilk dönemdeki uygulamasını din eğitimi açısından incelemektir³.

A. KANUN'UN TBMM'NDE GÖRÜŞÜLMESİ ve KABUL EDİLMESİ

Öğretimin birleştirilmesinin Cumhuriyet'in kurucuları tarafından bir hedef olarak belirlendiği, bu konudaki hazırlıkların da Kanun'un TBMM'ne sunulmasından daha önce başlatıldığı görülmektedir. Nitekim, Atatürk'ün 1 Mart 1923 tarihinde TBMM'nde yaptığı bir konuşmada "Evlad-ı memleketin müştereken ve mütesâviyen iktisâba mecbur oldukları ulûm ve fûnûn vardır. Âli meslek ve ihtisas erbabının tefrik olunabileceği derecât-ı tahsile kadar terbiye ve tedriste vahdet, hey'et-i içtimâiyemizin terakkî ve teâlisi nokta-i nazarından çok mühimdir. Bu sebeple Şer'îye Vekaleti

1 1916 yılında İstanbul'da toplanan İttihad ve Terakki Cemiyeti Kongresi'ne sunduğu lâyiha'nın maarifile ilgili kısmında Gökalp, Türkiye'de vatan için en zararlı kişilerin mektep veya medresede eğitim görenler olduğunu, medrese ve mektebin terbiye ettiği fertlerin ahlak ve karakterini bozduğunu, bunun da medreseler, yabancı mektepler ve Tanzimat mekteplerinden oluşan maarifimizin kozmopolit bir halde olmasından kaynaklandığını söylemektedir. Bk. Ziya Gökalp, *Terhiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri I*, MEB Yay., İstanbul 1997, s. 171-172.

2 Tevhid-i tedrisatın gerekliliği hakkındaki değerlendirme için, Bk. İhsan Sungu, "Tevhid-i Tedrisat", *Belleten II*, Sayı : 7/8, s. 397-422.

3 Kanun'un uygulanmasının, yürürlüğe girdiği 1924 yılından, bu kanunun gereği olarak açılan İlahiyat Fakültesi ve İmam-Hatip Mekteplerinin kapatıldıkları 1933 yılına kadarki dönem ile İlahiyat Fakültesi'nin tekrar açıldığı 1949'dan günümüze kadarki süre olmak üzere iki aşamada incelenmesinin daha uygun olacağı düşüncesindeyiz. Biz çalışmamızda bu sürecin ilk kısmını incelemeyi hedeflemekteyiz.

ile Maarif Vekaleti'nin bu hususta tevhid-i fikir ve mesâi eylemesi temenniye şâyandır⁴” sözlerine yer vermesi bu önemli problemin çözümü hususundaki kararlılığı ortaya koymaktadır. Kanun'un TBMM'nde kabul edilmesinden iki gün önce yine Atatürk tarafından yapılan diğer bir konuşmada vurgulanan üç husustan birisi de vakit geçirilmeden öğretimin birleştirilmesinin gerekliliğidir⁵. Yine Fehmi Bey tarafından 1923 yılının Eylül ayında TBMM'ne sunulan ve kabul edilen hükümet programında, halkın dini ihtiyaçlarına cevap verebilecek hatip ve vâizlerin yetiştirilmesi için gereken tedbirlerin alınarak, medreselerin içinde bulunulan dönemin ihtiyaçlarına göre ıslah edileceği konusuna şu ifadelerle yer verilmektedir :

“*Vazîfe-i asliye ve fer'iyelerini ifâya muktedir eimme ve halkın tehzib-i ahlâkını temin ve ihtiyâcât-ı ruhiyelerini tatmin edecek hutebâ ve vâizler yetiştirmek için icabeden tedâbir ve teşkilat yapılacak ve medâris-i mevcûde ihtiyâcât-ı asriyeye muvafık bir surette ıslah ve tanzim edilecek ve memâlik-i müstahsiladaki âbidât-ı İslamiye'nin imar ve ihyası esbâbına tevessül olunacaktır*”⁶.

Diğer taraftan basında konunun ele alındığı bazı yorumlarda öğretimin birleştirilmesi zaruretine bazı gerekçeler ile temas edilmektedir. Mesela Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde “Aynı Milletle Aynı Maarif” adlı yazıda Maarif Vekaleti'nin bütçesi 50.000.000 kuruş olduğu halde diğer vekaletlerin bu işe harcadıkları paranın 25.000.000 kuruşu bulduğuna temas edilerek maarif konusundaki dağınıklığın ve bölünmüşlüğün maddi olarak israfa ve ziyana sebep olduğu ileri sürülmektedir. Bunun da ötesinde maarif zihniyetindeki medrese-mektep farkına da dikkat çekilerek medreselerin kurûn-ı vustâda mekteplerin ise bu asırda yaşayan öğretim kurumları oldukları, eğer tek milletsek bunların birleştirilmeleri gerektiği imam ve vâiz yetiştirilmesi için ayrı mekteplerin kurulması gerektiği ifade edilmektedir⁷. Bu bilgiler, gerçekleştirilmesi idareciler tarafından planlanan ve kararlaştırılan çalışmaların kamuoyuna da yansıtılarak bu konuda hazırlıkların yapıldığını ortaya koymaktadır.

Saruhan Mebusu Vâsîf Bey ile 57 arkadaşı tarafından ülkedeki eğitimin birleştirilmesi amacına yönelik olarak hazırlanarak 2 Mart 1924 tarihinde meclise sunulan Tevhid-i Tedrisat Hakkındaki Kanun Teklifi'nde öğretimin birleştirilmesinin gereği tarihi süreci ile bağlantı kurularak vurgulanmakta ve şu ifadelere yer verilmektedir⁸:

4 Sungu, “Tevhid-i Tedrisat”, *Bellekten* II, Sayı : 7/8, s. 423.

5 Atatürk, *Nutuk*, TTK Basımevi, Ankara 1989, s. 564. Atatürk'ün 15 Temmuz 1921 tarihinde Ankara'da toplanan Maarif Kongresi'nde, 27 Ekim 1922 tarihinde Bursa'da, 25 Ağustos 1924 tarihinde yine Ankara'da toplanan 1. Muallimler Birliği Kongresi'nde yaptığı konuşmalarda yeni eğitim anlayışının çağdaş, bilimsel ve milli olma niteliklerini taşıyacağını vurgularken bütün bunların gerçekleştirilmesinde öğretimin birleştirilmesinin gerekliliğini de belirtmektedir. Bk. *Maarif Vekaleti Mecmuası*, Sayı : 11, Mayıs 1927, s. 113-119; Sayı : 12, Ağustos 1927, s. 110-116.

6 *Hâkimiyet-i Milliye*, 4. Sene, No: 908, 25 Muharrem 1342/6 Eylül 1339 (1923).

7 *Hâkimiyet-i Milliye*, 4. Sene, No: 1056, 20 Receb 1342/26 Şubat 1340 (1924).

8 *TBMM Zabıt Ceridesi*, c. VII, II. Devre, II. İçtima, TBMM Matbaası, Ankara 1970, s. 25. Teklifte imzası olan mebuslar şunlardır : Vâsîf, Kemal, Reşad (Saruhan), Celal Nuri (Gelibo-

Riyaset-i Celiley

Bir devletin irfan ve maarif-i umumiye siyasetinde milletin fikir ve hissi itibarıyla vahdetini temin etmek için tevhid-i tedrisat en doğru, en ilmi ve en asrı ve her yerde fevâid ve muhasenâtı görülmüş bir umdedir. 1255 Gülhane Hatt-ı Hümayunu'ndan sonra açılan Tanzimat-ı Hayriye devrinde saltanat münderise-i Osmaniye tevhid-i tedrisata başlamak istemiş ise de buna muvaffak olamamış ve bilakis bu hususta bir ikilik bile vücuda gelmiştir. Bu ikilik vahdet-i terbiye ve tedris nokta-i nazarından birçok muzır neticeler tevliedetti. Bir millet efrâdı ancak bir terbiye görebilir. İki türlü terbiye bir memlekette iki türlü insan yetiştirir. Bu ise vahdet-i his ve fikir ve tesânüd gayelerini külliyyen muhildir. Teklif-i kanuniyemizin kabulü takdirinde Türkiye Cumhuriyeti dahilinde ve bilumum irfan müessesâtının mercii yegânesi Maarif Vekaleti olacaktır. Bu suretle bilcümle mekâtipte bundan böyle Cumhuriyet'in irfan siyasetinden mesul ve irfâniyâtımızı vahdet-i his ve fikir dairesinde ilerletmeye memur olan Maarif Vekâleti müsbet ve müttehid bir maarif siyaseti tatbik edilecektir. Teklifimizin bugün der-âkab ve müsta'celen müzakeresiyle kanuniyet kesbetmesini Hey'et-i Celi-le'den rica ederiz".

Tasarı, TBMM'nin 3 Mart 1924 tarihindeki toplantısında neredeyse hiçbir tartışma olmaksızın kabul edilip kanun haline gelerek yürürlüğe girmiştir⁹.

lu, Refik (Konya), Ahmet Hilmi, Sabit (Kayseri), Ahmet Şaki (Antalya), Kılıç Ali (Gaziantep), Mehmet Şükrü (İzmir), Cevdet, Ragıp, Receb (Kütahya), İlyas Sami, Osman Kadri (Muş), Ali Rıza (İstanbul), Tahsin, Zekâi (Aydın), Dr. Fuad (Kırkkilise), Ali, Rauf, Ahmet Fuad (Rize), Nebizade Hamdi (Trabzon), Ruşen Eşref (Karahisar-ı Sahib), Ali Saib (Kozan), Recai (Ordu), Kazım Vehbi (Ergani), Ahmet Hamdi (Adana), Halil Hulki (Siirt), Hüseyin (Elaziz), Vedad Abbas (Bolu), Mazhar Müfid, Haydar Rüştü (Denizli), Yahya Galib (Kırşehir), Ali, Yahya Kemal (Urfa), Şükrü Kaya (Menteşe), Samih Rifat (Biga), İzzet Ulvi (Afyon Karahisar), Mehmet Emin, İsmail (Karahisar-ı Şarki), Yunus Nadi (Menteşe), Mustafa (Tokat), Ragıp (Zonguldak), Dr. Fikret, Rasim, İbrahim (Ertuğrul), Hakkı (Van), Talat (Kangırı), Ağaoglu Ahmet (Kars), Hilmi (Artvin), Hâcim Muhiddin, Kazım (Giresun), Şakir (Çatalca), Âsif (Hakkari), Saffet (İzmit), Refed (Bursa), Hilmi (Malatya),

9 Yozgat mebusu Süleyman Sırrı Bey, Kanun'un 5. maddesine ziraat, ticaret ve sınai mekteplerinin Maarif Vekaleti'ne bağlanmasının istisna tutulması ile ilgili bir fıkra ilavesi teklif etmiş; ancak bu teklif İktisat Vekili'nin Kanun'un bu maddesinin söz konusu mektepleri zaten kapsamadığını izah etmesi ile geri çekilmiştir. *TBMM Zabıt Ceridesi*, c. VII, II. Devre, II. İçtima, TBMM Matbaası, Ankara 1970, s. 26-27. Kanun'un ilk beş maddesinde şu hükümler yer almaktadır :

1. Türkiye dahilindeki bütün müessesat-ı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekaleti'ne merbuttur.
2. Şer'îye ve Evkaf Vekaleti veyahut hususi vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler Maarif Vekaleti'ne devir ve rapdedilmiştir.
3. Şer'îye ve Evkaf Vekaleti bütçesinde mekâtib ve medârise tahsis olunan mebâlîğ Maarif bütçesine nakledilecektir.
4. Maarif Vekaleti yüksek diniyat mütehassısları yetiştirilmek üzere Darülfünun'da bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hidematı diniyenin ifâsı vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşad edecektir.
5. Bu kanunun neşri tarihinden itibaren terbiye ve tedrisat-ı umumiye ile müştakil olup şimdiye kadar Müdafaa-yı Millîye'ye merbut olan askeri rüşti ve idadilerle Sıhhiye Vekaleti'ne merbut olan darüleytamlar, bütçeleri ve heyeti talimiyeleri ile beraber Maarif Vekaleti'ne rap-

Kanun'un TBMM'nde kabulünden sonra uygulanmasına hemen başlanmıştır. Uygulama esnasında dikkati çeken nokta, Kanun'da medreselerin kapatılması ile ilgili hiçbir hükmün bulunmamasına rağmen bazı medreselerin kapatılarak bir kısmının da imam ve hatip yetiştirecek mekteplere dönüştürülmesi olmuştur. Maarif Vekâleti tarafından İlmîye Medreseleri ile Dârülhilâfe Medreseleri'nin hazırlık sınıflarının kapatılarak, İptidâ-yı Hâriç ve Dâhil kısımlarının İmam ve Hatip Mekteplerine dönüştürüldüğünü içeren ve vilayetlere derhal uygulanması isteği ile bildirilen genelgede şu ifadelere yer verilmektedir :

"Meclis-i Âli'nin 340 tarihli kanununun Tevhid-i Tedrisat esasına tevfikana mevâdd-ı âti hemen tatbik edilmek üzere tamimen tebliğ ederim.

1. Devletin bütçelerinde ve teşkilatında kadrosu, hey'et-i talimiyesi, programları mevcut ve muayyen olmayan Medâris-i İlmîye'nin devam-ı tedrisatına müsaade edilemez. Binaenaleyh bu emrin vürûduyla beraber vilayetinizin merkez ve kaza ve köylerinde mevcut olan bu gibi medreseler hemen seddedilecektir.

2. Bu medreselerde mevcut olan talebe o mahallin iptidai mekteplerine veyahut lise ve idadilerin kısm-ı iptidâiyelerine behemehal naklolunacaktır.

3. Bu medreselerin müderrisleri arzu ettikleri takdirde mekteplerince de ulum-ı diniye muallimliklerine tayin edilecektir.

4. Memleketin iptidâî tedrisi ve terbiyenin ancak maarif mekteplerinde temin edilmesi son kanununun icâbâtından olmakla eski Dârülhilâfe Medreseleri'nin iptidâî mekteplerimizin sınıflarına tekabül eden ihzârî kısımları ilga edilmiştir. Buradaki talebe mahalli iptidâî mekteplerine yahut lise ve idadi kısm-ı iptidâilerine behemehal nakledilecektir. Bu sınıfların muallimlerinden şerâit-i kanuniyeyi hâiz olanlar iptidâî mekteplerinde tavzif edileceklerdir.

5. Eski Dârülhilâfe Medreseleri'nin İptidâ-yı Hâriç ve Dâhil kısımları son Kanun'un 4. maddesine tevfikana imam ve hatip yetiştirilmek üzere Vekâlet'in idaresi altında ibkâ edilmişlerdir. Ders programları ve kadroları derdest-i tanzimdir. İsimleri, buldukları mahallin isimlerine izafetiyle İmam ve Hatip Mektebi olacaktır. Medâris-i İlmîye'nin İptidâ-yı Hâriç ve Dâhil kısımları mevcut ise ve arzu ederlerse bunların talebesi İmam-Hatip Mektebi'ne nakledilecektir.

6. Bu emrin tatbiki ve neticesinin sür'at-i iş'ârı mercûdur"¹⁰.

Diğer taraftan Kanun gereği olarak İlahiyat Fakültesi'nin açılması çalışmaları da başlatılmıştır:

tolunmuştur. Mezkur rüşti ve idadilerde bulunan heyet-i talimiyelerin ciheti irtibatları âtiyen ait olduğu vekaletler arasında tahvil ve tanzim edilecek ve o zamana kadar orduya mensup olan muallimler orduya nisbetlerini muhafaza edecektir. Bk. *Düstûr* V, III. Tertib, 26 Receb 1342/3 Mart 1340 (1924), Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul 1931, s. 667.

10 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde 051/3.27.1 numarada kayıtlı bu belgenin hangi vilayete gönderildiği belirtilmemiştir. Tamim'in 16 Mart'ta kazaya ulaştığı 23 Mart 1340 (1924) tarihinde de kaymakam tarafından müftüye tebliğ edildiği belgenin sonundaki nottan anlaşılacaktır. Kanun'un TBMM'de kabul edilmesinden 13 gün sonra vilayete ulaştığına bakılırsa, söz konusu genelgenin çok kısa bir süre içinde hazırlandığı, yine aynı tamimin 051/2.1.31 numara-

"Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi'nin süratle küşadı için İstanbul Dârülfünûnu'nda faaliyet başlamıştır. Dârülfünûn Emîni İsmail Hakkı Bey'in riyasetinde Edebiyat ve Hukuk medreselerinden ikişer murahhasın iştirakıyla içtimalar akdedilerek müzâkerât cereyan etmiş ve bazı esaslar tesbit edilmiştir. Bugün ayrıca Dârülfünûn-ı Divani de içtima ederek fakülte meclislerince serdedilen mütalaat tetkik edilecek ve İlahiyat Fakültesi hakkında nihâî karar itihaz edilerek Vekâlet'e bildirilecektir. Yeni fakülte, Dârülfünûn'un Tıp, Fen, Edebiyat, Hukuk medreselerinden sonra beşinci medreseyi teşkil edecektir" .

Maarif Vekili Vâsîf Bey'in bu konuda basına yansıyan fikirleri, uygulama biçimini tavizsiz şekilde devam ettireceğini ortaya koymaktadır¹². Kanun'un hazırlanmasından birkaç hafta sonra yayınlanan bir haberde mekteplerdeki terbiye ve tedris usûllerinin tevhidî hakkında mühim kararlar alındığı belirtilerek, Medâris-i İlmiye namı altında son üç-dört sene zarfında açılan 467 medresenin kapatıldığı, kapatılan medreselerdeki 16.245 talebeden yasal şartları taşıyanların iptidâî mekteplerine alınacakları belirtilmektedir. Yapılan mülakatta Maarif Vekili Vâsîf Bey şu açıklamaları yapmaktadır:

"İşe başlar başlamaz medreseleri tetkik ettim. Talimatnamesi, kadrosu, ders programı ve muayyen sınıfları olan eski Dârülhilafe medreselerini gördüm. Memleketin çeşitli yerlerinde bunların sayısı 29 idi. Maarif mekteplerinin iptidai sınıflarına tekbül eden ihzârî sınıfları ile İptida-yı Dahil, İptidâ-yı Hariç ve bazı yerlerde Sahn kısımlarını muhtevî olan bu medreselerdeki talebenin yarısından fazlası ihzârî kısım talebeleridir. Dünyanın her yerinde iptidâî tedris ve terbiye yalnız maarif mekteplerinde görülüyor. Meslek düşünceleri iptidâî tahsilden sonra mevzubahistir. Bu yüzden bu kısımları ilga ettim. Talebesi iptidâîlerimize ve liselerimizin kısm-ı iptidâîlerine nakledilecektir. İptida-yı Dahil, İptidâ-yı Hâriç kısımlarını son kanunun 5. maddesine tevfikân imam ve hatip yetiştirmek üzere mektep haline ifrağ ettik. Bunların programı Vekâletçe tesbit edilerek tebliğ edilecektir. Bundan başka Medâris-i İlmiye adı altındaki medreselerin vaziyetini tetkik ettim. Bunların sayısı vilayet, kaza ve köylerde toplam 479 idi. Şer'îye Vekâleti'nce verilen ruhsat üzerine bir müderris tarafından açılan bu medreselerin muallimleri, kadrosu muayyen sınıfları ve programları yoktur. Buldukları binalar çocuklarımızın sıhhatini öldürecek eski ve harap şekildedir. Sınıflar iptidâî derecesindedir. Bunların talimatı ve talebenin sınıflara göre mevcudu hak-

rada kayıtlı diğer bir nüshasına bakılarak bütün vilayetlere ulaştırıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Amasya Evkaf Müdürlüğü'nün Gümüş Nahiyesi'ndeki Haliliye Medresesi'ne Türkçe muallimi tayini hakkındaki talebi, Maarif Vekâleti'nin "Medâris-i atıkanın 12 Mart 1340 (1924) tarihinden itibaren sed ve tedrisatına nihayet verildiği" yönündeki talimatı gerekçe gösterilerek geri çevrilmiştir. Bk. BCA. No: 051/2.1.32, 25 Mart 1340(1924).

11 *Hâkimiyet-i Milliye*, 4. Sene, No: 1070, 6 Şaban 1342/13 Mart 1340(1924).

12 Vâsîf Bey, kendisi ile yapılan mülakatta, Meclis'in maarifi tevhidî ile aldığı kararı uygulamakla mükellef olduğunu söyleyerek "...Türkiye'de bundan sonra bir tek terbiye bir tek mektep bir tek tedris olacaktır" demiştir. *Hâkimiyet-i Milliye*, 4. Sene, No: 1066, 2 Şaban 1342/9 Mart 1340 (1924).

kında hiçbir resmi malumat olmadığı gibi bir kontrole de tâbi tutulmuş değildir. Çocukların iptidâî tedrislerini böyle şahısların elinde programsız ve muallimsiz bırakmaya inkân yoktur. Buna binaen bütün bu medreselerin kapatılması hakkında dün emir verdim. Bunların talebesi iptidâî mekteplerimize nakledilecektir. Müderrislerden evsâf-ı kânûniyeyi hâiz olup da mekteplerimizde ulûm-ı diniye tedris etmek vazifesini ifâ etmek isteyenlerin arzusunu memnuniyetle nazarı itibara alacağız. Bu suretle memlekette hakiki bir inkişaf-ı kemal temin etmek için Meclis-i Âlî'nin son ilan ettiği kanun dahilinde terbiye ve tedris usûl ve hayatı tevhid ve tanzim edilmiş oldu¹³ ”.

Yine Vâsîf Bey, başka bir mülakatta, medreselerin sed ve ilgâsı hakkında verdiği emirlerin vatanın her tarafında derhal infaz edilmekte olduğunu belirterek şu açıklamaları yapmaktadır:

Soru: Bazı gazetelerde mevcut medreselerin tamamen ve bir anda kapatılması hakkındaki emri ihzar ve imza ederken büyük bir sürûr ve heyecan duyduğunuzu okuduk. Bu havadisın hakikate derece-i tevâfuku hakkında malumat lütfeder misiniz?

Vâsîf Bey: Meclis-i Âlî'nin son mukarreratını, neşredilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na müsteniden tatbik etmekteyim. Bunun hakkında Ankara ve İstanbul muhabirleri ile yaptığım mülâkatta malumat vermiştim. Verdiğim emrin tatbik edildiğine dair resmi bilgi gelmektedir. Bundan başka Yenigün gazetesinde ve bundan naklen bazı İstanbul gazetelerinde tehdit mektupları aldığıma dair yazılan fıkralar tamamen muharririn hayalhanesinden çıkmıştır. Meclisin kararlarını vuzuh ve sarahatle tatbik vazifemdir. Bunun için sürurlu heyecan duyduğuma dair bana atfen yazılan masnû' mülâkatın sebep ve mânâsını anlayamadım. Büyük bir inkılabın içinde yaşadığımız ve kararları tatbik ettiğimiz bir zamanda vekillere böyle yanlış beyanat atfetmek doğru değildir.

Soru: Mektep ve medreselerin son vaziyetini ve medreselerin ilga olunduğu mahallerde mektep tesisatına ne vakit başlanacağı hakkında bilgi verir misiniz?

Vâsîf Bey: Emir yerine getiriliyor. İlga edilen medreselerin buldukları yerlerde mekteplerimiz vardır. Madum kabilinden bir-iki ender müstesna yerler vardır. Buralarda da leylî iptidâî mektepler açacağım. Bunun için yeni hazırladığım bütçe-de tahsisat koydum¹⁴ ”.

Yukarıda, dönemin basınına ve belgelere bağlı olarak görüşlerine yer verdiğimiz Vâsîf Bey'in Kanunu uygulama biçimi özellikle muhafazakar kesimden şiddetli tepki görmüştür. Gösterilen tepkinin nedenleri, medreselerden mekteplere yapılan intibaklar, İlahiyat Fakültesi talebesi için Evkaf bütçesinden verilen tahsisatın serbest bırakılması, diğer fakültelere geçiş hakkının verilmemesi ve mezuniyet sonrası istihdamları konusundaki belirsizliğin giderilememesi konularında yoğunlaşmaktadır¹⁵ .

13 *Hâkimiyet-i Milliye*, 4. Sene, No: 1070, 6 Şaban 1342/13 Mart 1340 (1924).

14 *Hâkimiyet-i Milliye*, 4. Sene, No: 1074, 11 Şaban 1342/18 Mart 1340 (1924).

15 Gerçekleştirilen uygulamaların din aleyhtarlığı biçiminde gösterilmeye çalışılıp istismar edilmeye çalışıldığı da görülmektedir. Nitekim Diyanet İşleri Reisliği tarafından gönderilen ve Söğüt Kazası Müftülüğü'ne intikal eden bir yazıda "...medârisin seddiyle ulemanın ve Kur'

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun uygulanma biçiminin tartışmalara ve tepkilere neden olduğu, TBMM'nde yapılan görüşmelerden ve dönemin basınına yansıyan haberlerden anlaşılmaktadır¹⁶. Nitekim Harput Medrese-i Sahn talebesinin Maarife gönderdikleri telgraf metnine de yer verilen Sebilürreşad'daki yazısında, kendilerinin halen Harput'ta iki yıl önce açılan Medrese-i Sahn'ın 2. sınıfında öğrenim gördüklerini, öğretim yılı içinde alınan ilgâ kararının kendilerini sarstığını, böyle bir yaklaşımın kendilerinin milletin defterinden silindiğini gösteriyorsa da haklarını aramaya devam edecekleri ifade edilmektedir¹⁷. İlgâ edilen Darülhilâfe Medresesi talebelerinin aynı dergide yayımlanan açık mektubunda da uygulama biçimi, kapatılan medreselerden mekteplere yapılan aktarmalar tenkit edilmektedir. Yazıda İptidâ-yı Hâriç 3. sınıftan aşağısının lise 5. sınıfa alındığı halbuki bu sınıfın ancak hazırlık sınıfının 1. sınıfına, İptidâ-yı Hâriç'in ise lise 7.ve 8. sınıflara mukabil olduğu ileri sürülmektedir. Diğer taraftan İptidâ-yı Dâhil'in 3. sınıfını ikmal edenlerin İlahiyat Fakültesi'ne alınacağı belirtildiği halde ilk iki sınıftaki talebeler hakkında bir kararın bulunmaması, ayrıca İlahiyat Fakültesi'ne lise mezunlarının alınacak olması bunların gerekli alt yapı bilgilerine sahip olamayacakları gerekçesi ile tenkit ederek gelişmelerin istikballeri hususunda kendilerini endişe ve tereddüde sevkettiği belirtilmektedirler¹⁸.

16 Eylül 1924 (1340) tarihinde Tabhane Medresesinde 200 talebenin aralarında yaptıkları toplantıda: 1. TBMM'de kabul edilen Evkaf bütçesindeki talebe-i ulûm iaşesine ait tahsisatın verilmesi, 2. İlahiyat Fakültesi talebelerine de diğer fakülte talebeleri gibi istedikleri fakülteye geçebilme hakkının verilmesi, 3. Mezunların istihdam imkanlarının belirlenmesi gerektiği belirtilerek bu isteklerin Fakülte Riyasetine (Dekanlığa) ve Darülfünun Emanetine (Rektörlüğe) ulaştırılması, kabul edilmemesi halinde de derslerin boykot edilmesi kararlaştırılmıştır¹⁹. 29 Mayıs 1924 tarihli diğer bir yazıda da medreselerin kapatılmasına rağmen aynı uygulamanın askeri okullar için yapılmadığı, uygulamayı medreseleri kapatmak yerine ayrı bir müdürlükle idareyi planlayan eski maarif vekilinin kanunun çıkmasından birkaç gün sonra görevinden ayrılması, işsiz kalan müderrislerin perişan hali ve Maarife devredilen Medresetü'l Vâizin'in kapatılması söz konusu edilerek kanunun uygu-

an'ın tercümesiyle dinin ortadan kaldırılması arzu edilmekte olduğuna dair...'' halkı iğfale yönelik propaganda yapıldığı duyumunun alındığı belirtilerek propaganda iddiasının doğru olmayıp bu konuda halkın aydınlatılması istenmektedir. Bk. BCA. No: 051/2.13.3.

16 TBMM'nde de 17 Nisan 1924 tarihinde yapılan Maarif Vekaleti'nin bütçesinin görüşmeleri sırasında uygulamaya karşı sert tepki gösterilmiştir. Bk. *TBMM Zabıt Ceridesi VIII/1*, II. Devre. II. İctima, s. 81-819. Ayrıca, Bk. Veli Öztürk, *Türkiye'de Din Eğitimi ve Siyaset (TBMM Zabıtlarında Din Eğitimi Tartışmaları 1920-1990)*, Basılmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Ün. SBE., İzmir 1997, s. 140-145.

17 *Sebilürreşad* XXIV, Aded : 614, 26 Muharem 1343/28 Ağustos 1340 (1924), s. 249-250.

18 *Sebilürreşad* XXIV, Aded : 602, 26 Şevval 1342/29 Mayıs 1340 (1924), s. 60.

19 *Sebilürreşad* XXIV, Aded : 617, 18 Safer 1343/18 Eylül 1340 (1924), s. 299. 16 Ekim 1924 tarihli haberden bu isteklerinin kabul edilmediği, talebelerin de bu konuyu haysiyet meselesi olarak görüp protesto etmek için derslere girmeyecekleri haberi verilmektedir. Bk. *Sebilürreşad* XXIV, Aded : 621, 17 Rebiülevvel 1343/16 Teşrinievvel 1340/16 Ekim 1924, s. 365.

lanma biçimi tenkit edilmektedir²⁰. Gösterilen bu tepkilerin Kanun'un kendisine ve öğretimin birleştirilmesi fikrine değil uygulama şekline olduğunu da özellikle belirtmeliyiz. Esasen Kanun'un görüşülmesi sırasında hiçbir muhalefetin görülmemesi de bu gerçeği ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan medreselerin satılacağı yönündeki haberlerin de gündemin başka bir yönünü oluşturduğu görülmektedir. Haberde, İstanbul'a Maarif Vekaleti tarafından gönderilen tebliğde cami ve mescitler dışındaki Evkaf'a ait arsalar ile elverişsiz medrese binalarının satılarak bedeli ile ihtiyaç oranına göre öncelikle cami, sonra mektep sonra da hastane yapılacağı, uygun bulunanların ise mektep olarak kullanılacağı bildirilmektedir²¹. Karşılık verilen yazılarda ise medrese binalarının hukuken Evkaf'a ait olduğu, vakıf binalarının satışı hakkında her ne kadar 19 Mayıs 1327 (31 Mayıs 1911) tarihli bir kanun bulunsa da bu hakkın Evkaf'a verildiği ancak daha sonraki bir düzenleme ile bu satıştan elde edilen gelirin başka amaç için sarfedilmesinin engellendiği belirtilmektedir²².

Tartışmaya yol açan bu haberlerin doğru olduğu, mektep olarak kullanılmaya elverişli olmayan medreselerin satılarak geliri ile mektep inşa edilmesi hakkında Maarif Vekaleti tarafından 9 Eylül 1340 tarih ve 1104/5037 sayılı genelgenin vilayetlere gönderildiği anlaşılmaktadır. Bu konuda gerek Evkâf Müdüriyet-i Umumiyesi gerekse Diyanet İşleri Reisliği'nin vilayetlere gönderilen ve konunun açıklığa kavuşturulduğu yazılarında, 1924 yılı Evkâf Bütçe Kanunu'nun 5. maddesinde böyle bir hükmün yer aldığı; ancak Başvekâlet'in Evkâf'a ait bu binalara "kat'i ve sarîh karar ittihaz edilinceye kadar" müdahale edilmeyip uygulamanın ertelendiği belirtilmektedir²³. Bütün bu bilgilerden harap olan medreselerin satışının gündeme gelmesine rağmen, gerek yasal yönden karşılaşılan engeller, gerekse gösterilen tepkiler yüzünden uygulamanın durdurulduğu anlaşılmaktadır²⁴.

Medreselerin kapatılmasından sonra ortaya çıkan diğer bir problem de buralarda görevli müderrislerin istihdamı meselesidir. Elde edebildiğimiz belgelere göre müderrislere çoğunlukla vâizlik görevi verilmiştir. Kapatılma kararının ardından Diyanet İşleri Reisliği tarafından vilayetlere gönderilen yazıda "...muhtelif maaşlarla medâ-

20 "Tevhid-i Tedrisat Demek İlga-yı Tedrisat Demek midir?", *Sebilürreşad* XXIV, Aded : 602, 26 Şevval 1342/29 Mayıs 1340 (1924), s. 58-59.

21 "Medreseler Satılıyor", *Sebilürreşad* XXIV, Aded : 618, 25 Safer 1343/25 Eylül 1340 (1924), s. 317.

22 "Medreseler Satılabilir mi?", *Sebilürreşad* XXIV, Aded : 620, 9 Teşrinievvel 1340/10 Rebiülevvel 1343/10 Ekim 1924, s. 346-347;) "Medreseler de İnkılap Geçiriyor", *Sebilürreşad* XXIV, Aded : 619, 3 Rebiülevvel 1343/2 Teşrinievvel 1340/2 Ekim 1924, s. 327-330.

23 Bk. BCA, No: 051/13.114.15.

24 Medrese hatta camilerin farklı amaçlar için kullanılabilirliği görülmektedir. Muğla Liva Kumandanlığı tarafından valiliğe gönderilen bir yazıda revir olarak kullanılan medreselerin yetersiz kalması sonucu genişletilmesi gerektiği ve bu amaçla medreselerin bitişiğindeki Pazar Camii'nin de boşaltılarak teslimi istenmektedir. Müftülüğe havale edilen yazının sonucu hakkında bilgi elde edilememiştir. Bk. BCA, No: 051/13.115.75, 2 Aralık 1926.

ris-i ilmiyede muvazzaf müderrisinin buldukları muhitteki ahâliye va'z ü nasihat etmek şartıyla tahsisatları kemâfissâbık tesviye edileceği...” bildirilerek²⁵, bu görevlere atanmaların isimleri, doğum tarihleri ve ilmi yeterlilikleri hakkında bilgilerin gönderilmesi istenmektedir²⁶. Bununla birlikte görevden mahrum kalanların da bulunduğu ve bu durumda olanların talepleri üzerine görev verildiği sonraki yıllara ait belgelerden anlaşılmaktadır²⁷. Diğer taraftan görevlendirilen vâizler sıkı biçimde denetlenerek uymaları gereken kurallar bildirilmiştir²⁸.

B. İMAM-HATİP MEKTEPLERİNİN AÇILMASI

Medreselerin kapatılmasından sonra Maarif Vekaleti tarafından İmam-Hatip Mektepleri'nin faaliyete geçebilmesi için gerekli çalışmaların başlatılarak öncelikle kapatılan medreselerden gelecek talebelerin intibak esaslarının belirlendiği daha sonra da mektebin çalışma şartlarının düzenlendiği talimatname²⁹ ile ders müfredatının hazırlandığı görülmektedir³⁰.

Medreselerden gelecek talebelerin intibakının nasıl yapılacağı hakkında esasları Maarif Vekaleti tarafından gönderilen ve Ödemiş Müftülüğü'ne intikal eden bir belgede açıklanmaktadır. Buna göre:

<u>Medrese</u>	<u>İmam-Hatip Mektebi</u>
Hazırlık 2. sınıfında öğrenim görenler	1. sınıfa
İptidâ-yı Hâriç 1. sınıfı bitirenler	2. sınıfa
İptidâ-yı Hâriç 2. sınıfı bitirenler	3. sınıfa
İptidâ-yı Hâriç 3. sınıfı bitirenler	4. sınıfa

kabul edilecekler, İptidâ-yı Dâhil'in 1. sınıfını bitirenlerle bu kısmın 2. ve 3. sınıf talebeleri de mektepten mezun sayılıp kendilerine maarif müdürlükleri tarafından daha sonra şehâdetname ile değiştirilecek belgeler verilerek imam ve hatip kadroları-

25 Ödemiş ve Şavşat Müftülüklerine gönderilen 25 Mayıs 1340 (1924) ve 12 Haziran 1340 (1924) tarihli yazılar için, Bk. BCA. No: 051/5.43.8; 051/2.4.15.

26 Bu konuda 1924 yılı Haziran ve Temmuz aylarında vilayetlere gönderilen yazılar için, Bk. BCA. No : 051/3.15.7; 051/13.109.7; 051/4.36.7; 051/2.12.28.

27 Bu uygulamalar için, Bk. BCA. No: 051/3.19.3, 6 Şubat 1926; 051/2.2.1, 10 Ocak 1926; 051/2.2.18, 12 Eylül 1927.

28 Diyanet İşleri Reisliği tarafından 18 Kanunusâni 1341(1925) tarihinde Bolu Müftülüğü'ne gönderilen yazıda vâizlerin “dini, millî, içtimâî, ahlâkî, sınıî, ticârî, zirâî âyât ve ehâdisten tetkikat ve tettebbuat-ı lâzımede bulunarak bu sahalarda müslümanları tenvîre itina etmeleri”, ilmi açıdan yetersiz olanlar varsa isimlerinin bildirilmesi, vaazlarda halkın anlayabileceği sade ve açık bil dil kullanmaları gerektiği belirtilerek vâizlerin hangi camilerde ve hangi konularda vaaz ettiklerine dair bilgilerin her ay düzenli olarak ulaştırılması istenmektedir. Bk. BCA. No: 051/3.15.9. Şavşat Müftülüğü'ne gönderilen diğer bir yazıda da vâizlerin siyasi konulara girmemele-ri gerektiği bildirilmektedir. Bk. BCA. No: 051/2.4.20, 22 Temmuz 1340 (1924).

29 29 Temmuz 1340 (1924) tarihli bu talimatname için, Bk. *İmam-Hatip Mektepleri Talimatnamesi*, Yeniğün Matbaası, Ankara 1340.

30 *İmam-Hatip Mektepleri Müfredat Programı*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1340.

na atanmak üzere isimleri Diyanet İşleri Reisliği'ne bildirilecektir³¹. Mektep mezunlarının öğretmen olabilmeleri ise söz konusu değildir³².

Kuruluş amacı "müdâvimlerini bu vazifelerini bihakkın ifâya kâfi derecede mâ-lûmât ile mücehhez kılacak tedrisatı gösterir müesseseler" oldukları belirtilen İmam-Hatip Mektepleri'nin öğretim süresi 4 yıl olarak tespit edilmiştir³³. Mektebe, 12-15 yaşlar arasındaki iptidâi mezunları imtihansız, hususi mektep mezunları ise iptidâi son sınıf derslerinden imtihan edilerek kabul edilecektir. Orta (tâlî) dereceli mekteplerden gelmek isteyenler ise ilk sınıftan itibaren programda yer alan derslerden imtihan edilerek uygun sınıfa kabul edilebilecekler ve talebelere herhangi bir ücret talep edilmeyecektir³⁴.

Mektebin idaresinden müdür sorumludur. Ayrıca, müdürün başkanlığında bütün muallimlerin katılımı ile oluşturulan ve her ay toplanarak mektepteki eğitim-öğretimin daha düzenli ve etkili olabilmesi için gerekli tedbirlerin görüşülerek gerekli kararların alınması ve uygulamaların takip edilmesinden sorumlu Muallimler Meclisi ile yine müdürün başkanlığında üç muallimden oluşan ve talebe disiplininden sorumlu İnzibat Meclisi bulunmaktadır³⁵.

Talimatnamede imtihanlar konusuna geniş yer ayrılmıştır. Mektepte her yıl biri Ocak ayının ilk haftasında yazılı, diğeri öğretim süresinin sonunda sözlü olmak üzere iki imtihan yapılacaktır. Bir hafta sürecek yazılı imtihanlarda derslere ara verilecek, takip edilen hafta mektep tatil edilecektir. İmtihan sonuçları 9-10 aliy-

31 B.C.A. No: 051/5.43.11, 18 Teşrinievvel 1340/18 Ekim 1924. Aynı yılın sonlarına doğru Diyanet İşleri Reisliği tarafından Bolu Müftülüğü'ne gönderilen yazıda, İmam-Hatip Mekteplerinden mezun oldukları ellerindeki belgelerden anlaşılınan imamlık ve hatiplik görevlerine atanmaları istenmektedir. Bk. B.C.A. No: 051/3.15.15, 21 Cemaziyelülâ 1343/18 Kanunuevvel 1340/18 Aralık 1924.

32 İlk mekteplerin muallim muallimliğine atanmak isteyen orta mektepler ve İmam-Hatip Mektebi mezunlarının imtihanla atanarak iki sene muallim muavinliğinde istihdam edildikten sonra fark derslerinin imtihanında başarılı olanlara muallimlik ehliyetinin verilmesine Müdürler Encümeni tarafından 22 Kanunuevvel 1341 (Aralık 1925) tarihinde karar verilmiştir. Bk. *Maarif Vekaleti Tehliğler Mecmuası*, Sayı: 1, 15 Şubat 1926, s. 20. Ancak bu karardan sonra yürürlüğe giren 20 Mayıs 1926 tarih ve 842 sayılı "İlk Mektep Muallim ve Muavinleri Hakkında Kanun"un, Bk. *Düstür* VII, III. Tertib, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, Ankara 1928, s. 1843-1844, birinci maddesine göre, kanunun neşri tarihinde muallim muavini sıfatını taşıyanlar arasında en az beş senelik idadiye denk orta veya yüksek dereceli mektep mezunları muallim sayılacaklardır. Bu durumda, İmam-Hatip Mektepleri orta mektep statüsünde sayıldığından, mezunlarının ilkokul öğretmeni olarak atanmaları söz konusu olmaktan çıkmıştır. Bu konuda Maarif Vekili Mustafa Necati'nin imzasıyla yayınlanan karar için, Bk. *Maarif Vekaleti Tehliğler Mecmuası*, Sayı: 9, 15 Teşrinievvel 1926, s. 27. Bunun da ötesinde, Darülhilâfe Medreselerinin İptidâ-yı Hâriç ve Dâhil kısmının ikisinin birlikte lise dengi kabul edildiğinden yalnız birinden mezun olmalarının kâfi olmayacağı belirtilerek halen görev yapmakta olan İptidâ-yı Hâriç mezunu muallimlerin görevlerine son verilmiştir. Bk. *Maarif Vekaleti Tehliğler Mecmuası*, Sayı: 7, 15 Ağustos 1926, s. 13-14.

33 *İmam-Hatip Mektepleri Talimatnamesi*, s. 3, mad. 1-2.

34 *İmam-Hatip Mektepleri Talimatnamesi*, s. 3-4, mad. 3-6.

35 *İmam-Hatip Mektepleri Talimatnamesi*, s. 6-8, mad. 23-31.

yülâla, 8 âla, 7 takribüâla, 6 vasat, 5 takribüvasat, 3-4 zayıf, 1-2 pek zayıf olarak değerlendirilecektir. Talebelerin bir üst sınıfa geçebilmeleri için başarı notlarının hem sözlü imtihanında her dersten en az 3, hem de öğretim yılı ortasında yapılan yazılı imtihanında aldığı notla sözlü notu ortalaması 5 olması zorunludur. Talebelerin başarı durumları velilerine ayrıca bildirilir. Başarı notu yalnız bir dersten beşten aşağı olursa, diğer derslerden aldıkları başarı notlarının genel ortalaması 7 olduğu takdirde Eylül ayı başında ikmal imtihanına alınır. Yine sözlü imtihanında bir derste 3'ten aşağı not alan talebeler, diğer derslerinin sınıf geçme not ortalaması 6.5 olması halinde bütünlüme imtihanına girebilirler³⁶. Bu bilgilerden mektepte sınıf geçme sisteminin uygulandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, mektepte devam mecburiyeti de bulunmaktadır. Öğretim süresinin üçte birinde her ne sebeple olursa olsun devam etmeyen talebe sınıfta kalır. Mezun olan talebelere şehâdetname verilecektir³⁷.

İmam-Hatip Mektepleri için 1924 yılında hazırlanan ilk programda yıllara göre şu derslere yer verilmiştir:

Tablo 1: İmam-Hatip Mekteplerinin 1924 Yılında Kabul Edilen Ders Programı

Dersler	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf
K. Kerim, Tecvid	3	3	2	1
Ġinâ	2	1	1	1
Tefsir	-	-	-	2
Hadis	-	1	1	1
İlm-i Tevhid	-	-	1	1
Din Dersleri	2	2	3	2
Rûhiyat	-	-	1	1
Ahlâk ve Mâlûmât-ı Vataniye	-	2	2	2
Türkçe	5	4	2	1
Türk Edebiyatı	-	-	2	2
Hitabet ve İnşâd	-	2	3	2
Arabî	3	3	3	4
Tarih	2	2	2	2
Coğrafya	2	1	1	1
Hesap	2	2	1	-
Hendese	-	1	1	2
Hayvanât	1	2	-	-
Nebâtât	2	-	-	-
Tabakât	-	-	1	-
Fizik	-	-	1	1
Kimya	-	-	1	1
Hıfzı's-Sihha	-	-	-	2
Yazı	2	2	-	-
Terbiye-i Bedeniye	2	2	1	1
Toplam	28	30	30	30

36 İmam-Hatip Mektepleri Talimatnamesi, s. 8-11, mad. 38-49.

37 İmam-Hatip Mektepleri Talimatnamesi, s. 12, mad. 50-55.

Kanun'un yürürlüğe konduğu Mart 1924 tarihinden sonraki dönemde tedrisata başlayan İstanbul İmam-Hatip Mektebi'nin 20 Eylül 1340 (1924) tarihinde 77 kişilik ilk sınıfı ile 69 kişilik ikinci sınıfı için hazırlanan haftalık ders programı ise şu şekilde düzenlenmiştir³⁸:

Tablo 2: İstanbul İmam-Hatip Mektebi'nin 1924 Yılı 1. Sınıf Haftalık Ders Programı

	Cumartesi	Pazar	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe
1. Ders	Yazı	Tabiiyât	Tarih	Yazı	Coğrafya	Tarih
2. Ders	Türkçe	Türkçe Bedeniye	Türkçe	Terbiye-i	Din Dersi	Kur'an-ı Kerim
3. Ders	Kur'an-ı Kerim	Ġinâ	Türkçe	Kur'an-ı Kerim	Ġinâ	
4. Ders	Türkçe	Riyâziyât	Arabî	Riyâziyât	Tabiiyât	
5. Ders	Arabî	Arabî	Coğrafya	Terbiye-i Bedeniye	Tabiiyât	

İlk sınıfta, iki saat olması gereken Din Dersi'ne bir saat olarak yer verilmiş; ayrıca programda Hesap adı yerine Riyâziyât, Hayvanât ve Nebâtât adları yerine Tabiiyât adları kullanılmıştır.

Tablo 3: İstanbul İmam-Hatip Mektebi'nin 1924 Yılı 2. Sınıf Haftalık Ders Programı

	Cumartesi	Pazar	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe
1. Ders	Hitabet	Riyâziye	Yazı	Kur'an-ı Kerim	Yazı	Ahlâk
2. Ders	Arapça	Din Dersi	Tarih	Din Dersi	Tarih	Coğrafya
3. Ders	Türkçe	Türkçe	Hitabet	Terbiye-i Bedeniye	Tabiiyât	Hadis
4. Ders	Kur'an-ı Kerim	Tabiiyât	Türkçe	Arabî	Arabî	Riyâziyât
5. Ders	Terbiye-i Bedeniye	Riyâziyât	Türkçe	Ġinâ	Ahlâk	Kur'an-ı Kerim

Dört yıllık öğretim süreli mektebin programının bütünü, programda yer verilen derslerin alanlarına göre ağırlıkları incelendiğinde şu sonuç ortaya çıkmaktadır :

Meslek Dersleri (Kur'an-ı Kerim, Tefsir, Hadis, İlm-i Tevhid, Din Dersleri, Hitabet ve İnşâ, Arapça, Ġinâ(Müzik) ve Ahlâk) : 56 saat (% 47.5),

Türkçe ve Sosyal Bilgiler (Türkçe, Türk Edebiyatı, Yazı, Ruhiyat, Tarih, Coğrafya) : 35 saat (% 29.5),

Fen ve Matematik (Hayvanât, Nebâtât, Tabakât, Fizik, Kimya, Hıfzı's-Sıhha, Hesap ve Hendese) : 21 saat (% 18),

Beden Eğitimi : 6 saat (% 5).

Bu sonuçlar, kapatılan Dârülhilâfe medreselerinin İptidâ-yı Hâric kısmının programı ile karşılaştırıldığında, İmam-Hatip Mektepleri'nde meslek derslerine verilen ağırlığın çok daha yüksek olduğu, dolayısıyla hazırlanan programın imam ve hatip yetiştirmek olarak belirlenen mektebin amacını gerçekleştirebilecek seviyede olduğu

* İlk sınıftaki Tarih dersinde Peygamberler Tarihi ve Siyer okutulacaktır. Bk. *İmam-Hatip Mektepleri Müfredat Programı*, s. 29.

38 İstanbul Müftülüğü Arşivi, *İstanbul İmam-Hatip Mektebi Yoklama Defterleri*, No: 2340, 2341.

ileri sürülebilir. Nitekim, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun uygulanmaya başladığı süreçte açılan bu mekteplerin programlarının pek tartışma konusu yapılmaması da bu yeterlilikten kaynaklanmış olsa gerektir.

İmam-Hatip Mekteplerinin kapandıkları 1930 yılı sonuna kadarki sayıları öğretim yıllarına göre farklılık göstermektedir. İlk kuruldukları 1924 yılında 29 İmam-Hatip Mektebi faaliyete başlamıştır³⁹. 1924-1925 öğretim yılında Edirne, Hopa, Niğde, Ödemiş, Şavşat'taki mektepler kapatılırken Artvin ve İzmir'de açılıp sayı 26'ya inmiştir⁴⁰. Kapatılan bu mekteplerin talebe sayısının bir önceki yıla ait bilgilere bakıldığında şöyle olduğu görülür⁴¹: Edirne 12, Hopa 46, Niğde 33, Ödemiş 46 ve Şavşat 36. 1925-1926 öğretim yılında ise Amasya, Artvin, Edirne, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Harput, Hopa, İzmir, Şavşat, Maraş, Niğde, Ödemiş, Tire ve Urfa'daki mektepler kapatılırken Elazığ, Of, Akşehir ve Rize'de yenileri açılmış, böylece sayı 20'ye düşmüştür⁴². 1926-1927 öğretim yılında ise Kütahya ve İstanbul dışındaki bütün mektepler kapatılmış, bu ikisi de 1929-1930 öğretim yılı sonunda lağvedilmiştir. Kapatılan mekteplerdeki talebeler diğer öğretim kurumlarının uygun sınıflarına aktarılmıştır. Bu hususta alınan karara göre orta mekteplerin 1. sınıfına 17, 2. sınıfına 18, 3. sınıfına 19 yaşını aşmayanlar, daha büyük olanlar ise muallim mekteplerine, Fransızca dışındaki derslerden yapılacak imtihanda gösterecekleri başarıya göre kabul edileceklerdir⁴³.

Faaliyette buldukları yıllarda İmam-Hatip mekteplerindeki muallim ve talebe sayıları hakkında şu bilgiler bulunmaktadır⁴⁴ :

Öğretim Yılı	Mektep	Muallim	Talebe	Mezun
1923-1924	29	-	2258	-
1924-1925	26	302	1442	127
1925-1926	20	244	1009	165
1926-1927	2	41	278	121
1927-1928	2	42	222	91
1928-1929	2	35	159	41
1929-1930	2	35	141	67
1930-1931	-	-	57	21
1931-1932	-	-	10	10

39 Bk. T.C. Maarif Vekaleti 1339-1340 Ders Senesi İhsaiyat Mecmuası, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1341, s. 46-47. İstatistik mecmuasında bu mekteplerin talebe sayıları açıldıkları merkezler hakkında ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Mekteplerin açıldığı merkezler şunlardır : Afyon, Amasya, Ankara, Antalya, Balıkesir, Bolu, Bozok, Bursa, Edirne, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Harput, Hopa, Isparta, İstanbul, Kastamonu, Kayseri, Konya, Kütahya, Manisa, Maraş, Niğde, Ödemiş, Sivas, Şavşat, Tire, Urfa, Uşak.

40 Hasan Âli Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1994, s. 53, 62.

41 T.C. Maarif Vekaleti 1339-1340 Ders Senesi İhsaiyat Mecmuası, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1341, s. 46.

42 T.C. Maarif Vekaleti 1925-1926 Ders Senesi İhsaiyat Mecmuası, Devlet Matbaası, İstanbul 1928, s. 58-59.

43 *Maarif Vekaleti Tebliğler Mecmuası*, Sayı : 9, 15 Teşrinievvel 1926, s. 38-39 ve Sayı : 12, 15 Kanunusâni 1927, s. 61.

44 *Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Maarif 1923-1932 İstatistikleri*, Devlet Matbaası, İstanbul 1933, s. 56. 1927 yılı için sayısı verilen talebelerden 153 tanesinin gündüzlü 126

İlk kuruldukları 1924 yılında açılan 29 İmam-Hatip Mektebi'ne, kapatılan medreselerin İptidâ-yı Hâriç ve Dâhil sınıflarında öğrenim gören 2258 talebe kayıt yaptırmış olmasına rağmen yıl sonu imtihanlarına 1822 talebenin katıldığına bakılırsa daha ilk yıl 436 talebe öğretim yılının sonunu beklemeden mektepten ayrılmıştır. İmtihana katılan 1822 talebeden 1356'sı başarılı bulunarak doğrudan bir üst sınıfa geçmiş, bütünlemeye kalan 293 talebeden 120'si imtihanların sonunda başarılı bulunmuş, böylece bu yılın sonunda başarılı toplam öğrenci sayısı 1476 olarak gerçekleşmiştir⁴⁵. 1924-1925 öğretim yılına ait talebe sayısının 1442 olduğu dikkate alındığında 34 talebenin daha mekteplerden ayrıldığı görülmektedir.

İmam-Hatip Mekteplerinde görev yapan muallimlerin 1926-1927 öğretim yılı itibarıyla menşeleri ise şu şekildedir⁴⁶:

Darülfünun	: 37	İlk Muallim mektebi	: 40
Yüksek mektep	: 26	Orta mektep	: 28
Lise	: 9	Diğer	: 104
		Toplam	: 244

Kapatılan İmam-Hatip Mekteplerinde görevli muallimlerin ilk mektep ve lise muallimliklerine tayin edildikleri görülmektedir⁴⁷.

İmam-Hatip Mekteplerinin kapatılmasının nedeni olarak bu kurumların amaçlarını gerçekleştirmediği ileri sürülmektedir⁴⁸. Bunun dışında mekteplere yeterli talebenin gelmediği de resmi istatistiklerden anlaşılmaktadır. Esasen, öğrenim gören gençlerin diğer öğretim kurumlarını medreselere tercih etmeleri yeni bir hadise değildir. II. Meşrutiyet yıllarından itibaren medreselerin özellikle, mekteplerden mezun olanlarla eşit haklara sahip olamamaları ve istihdam imkanları yüzünden rağbet gör-

tanisinin ise parasız yatılı öğrenim gördüğü anlaşılmaktadır. Bk. *Maarif Vekaleti Mecmuası*, Sayı : 12, Ağustos 1927, s. 168-169.

45 İstatistiklerde, bu mekteplerin talebe sayıları ve açıldıkları merkezler hakkında ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Mekteplerin açıldığı merkezler şunlardır : Afyon, Amasya, Ankara, Antalya, Balıkesir, Bolu, Bozok, Bursa, Edirne, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Harput, Hopa, Isparta, İstanbul, Kastamonu, Kayseri, Konya, Kütahya, Manisa, Maraş, Niğde, Ödemiş, Sivas, Şavşat, Tire, Urfâ, Uşak. Bk. Bk. *T.C. Maarif Vekaleti 1339-1340 Ders Senesi İhâsiyat Mecmuası*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1341, s. 46-47

46 *T.C. Maarif Vekaleti 1925-1926 Ders Senesi İhâsiyat Mecmuası*, Devlet Matbaası, İstanbul 1928, s. 56.

47 Muallim ve muallim muavinliğine menşe olabilecek bir mektepten mezun olmadığı halde İmam-Hatip Mektepleri'nin lağvından önce ilk mekteplerde görev yapan İmam-Hatip Mektebi muallimlerinin tekrar görevlerine iade edilmelerine Müdürler Encümeni tarafından 24 Kanunusâni 1927 tarihinde karar verilmiştir. Bk. *Maarif Vekaleti Tebliğler Mecmuası*, Sayı : 6, 15 Temmuz 1926, s. 32 ve Sayı : 13, 15 Şubat 1927, s. 64.

48 Kapatılan bir İmam-Hatip Mektebi için şu gerekçe ileri sürülmektedir : "İlim ve terbiye sahasında attığı mütereddid adımlarla tesis ve küşadından matlûb gayeyi veremediği ve 19 talebesiyle devlet bütçesine hakiki bir yük teşkil etmekten başka bir semere vermediği anlaşılan İmam-Hatip Mektebi'nin lağvına, mevcut muallimlerinden iktidar ve ehliyeti olanların kız ve erkek liselerindeki mahallere tayinine karar verildi". Bk. *Maarif Vekaleti Tebliğler Mecmuası*, Sayı : 6, 15 Temmuz 1926, s. 32.

medikleri bilinmektedir⁴⁹. Aynı nedenlerin bu yıllarda da daha da belirginleşerek devam etmesi sonucunda talebe sayısındaki azalmayı tabii kabul etmek gerekir. Nitekim, İmam-Hatip Mekteplerinin lise seviyesinde düzenlenmeyip mezunlarına İlahiyat Fakültesi'ne gidebilme hakkının dahi verilmemesi karşısında başka bir sonuç da beklenemezdi⁵⁰. Öyle görünüyör ki hem eğitim sistemindeki birliğin sağlanması hem de ihtiyaç duyulan din hizmetlerinin yerine getirilebilmesi için gerekli görevlilerin sağlanması amacıyla açılan bu kurumların ayakta tutulabilmesi için gerekli çabanın sarfedilmediği görülmektedir. Medreselerin yetersizliği ve faydasızlığı gerekçe gösterilerek kapatılmasından sonra açılan bu mektepler hakkında, ileri sürülen başarısızlık gerekçelerinin kararlılıkla giderilmeye çalışılması gerekirken, ilgili kanunla belirlenen görevlerin yerine getirilebilmesi noktasında alınan karara bağlı kalınmayarak kanunun adeta göz ardı edildiği yorumunu haklı çıkartacak acele kararların alındığı görülmektedir.

İmam-Hatip Mekteplerinin yanısıra İlahiyat Fakültesi'nin kapanmasından sonra din görevlisi yetiştirme kaynağı olarak Kur'an kurslarının kaldığı, bu kurslara da ilk öğretim çağındaki çocukların kabul edilmedikleri görülmektedir⁵¹. 1932-1933 yılına ait bir istatistik mecmuasında, yılda sadece maaş için 480 TL dışında iaaşe, tedris levâzımatı ve diğer masraflar için tahsisat ayrılmayan Hıfz Dershaneleri ile ilgili şu bilgiler verilmektedir⁵² :

Vilayet	Dershane Adedi	Muallim Adedi	Müdavim
Bursa	1	1	28
Edirne	1	1	10
Erzurum	1	1	24
Eskişehir	1	1	51
Isparta	1	1	16
İstanbul	1	1	28
Kayseri	1	1	34
Konya	1	1	25
Trabzon	1	1	16
Toplam	9	9	232

49 Bk. Zeki Salih Zengin, *II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi*, Akçağ Yay., Ankara 2002, s. 88, 157-158.

50 "İmamsız Hatipsiz mi Kalıyoruz?", *Sebilürreşad* XXIV, Aded : 620, 9 Teşrinievvel 1340/10 Rebülevvel 1343/10 Ekim 1924, s. 347-348.

51 9 ve 18 Ocak 1926 tarihlerinde Konya Maarif Müdürlüğü tarafından Müftülüğe gönderilen yazılarda, Maarif Vekaleti'nden alınan yazıya dayanılarak, açılabilmesine dair yasal bir dayanak olmadığı bunun da ötesinde İlk Tedrisat Kanunu'na aykırı olarak ilk öğretim çağındaki çocukların kaydedildiği gerekçeleri ile Konya'da açılan Huffaz Mektebi'nin kapatılması gerektiği bildirilmektedir. Bk. BCA. No : 051/12.100.12.

52 *Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Maarif İstatistikleri (1932-1933)*, Devlet Matbaası, İstanbul 1934, s. 244.

Bu kurumların sonraki yıllarda sayılarının artarak faaliyetlerine devam ettikleri anlaşılmaktadır⁵³.

C. İLAHİYAT FAKÜLTESİ'NİN FAALİYETE GEÇMESİ

Türkiye'de Tanzimat'tan sonra başlatılan eğitimde modernleşme çalışmaları içinde yüksek öğretim kurumları arasında yer alan Dârülfünûn bünyesinde din eğitimi ve öğretimi ile ilgili birime Ulûm-ı Âliye-i Diniye Şubesi adı ile 1900 yılındaki üçüncü açılışında yer verilmiştir. Tahsil süresi 4 yıl olarak belirlenen şubede Hadis ve Fıkıh Usûlleri ile birlikte, Tefsir, Kelam ve Tarih-i Din-i İslam derslerine yer verilmektedir⁵⁴. Ergin, medresenin uzantısı ve II. Meşrutiyette açılan Medresetü'l Mütchassisîn'in kaba bir taslağından başka bir şey olmayan bu şubede aslında medreselerde okutulması gereken derslerin okutulduğunu, aradaki farkın talebelerin sıralarda, muallimlerin de rahle başında değil kürsüde iskemlede oturmaları olduğunu ifade etmektedir⁵⁵. Ancak burada asıl dikkat çeken nokta, din öğretiminin müstakil bir öğretim alanı olarak Osmanlı Devleti içerisinde ilk defa fiilen medrese dışına çıkmış olmasıdır. Bu durumu medrese mensuplarının, kendilerine ait bir etkinlik alanının ellerinden çıkması biçiminde değerlendirdikleri ileri sürülebilir. Çünkü II. Meşrutiyet yıllarında medreseler yeniden düzenlenirken Medresetü'l Mütchassisîn adıyla bir ihtisas medresesinin kurulmuştur. Bu girişim, Ergin'in dediği gibi "aslında medreselerde okutulması lazım gelen" ilimlerin ve alanın, medrese bünyesi dışına çıkartılmaması çabası olarak görülmelidir. Aksi takdirde Dârülfünûn bünyesinde yer alması, medresenin kapsam ve fonksiyonunun daha da daralması anlamına gelecektir. Bu mesele, medresenin Tanzimat'tan beri devam eden eğitimde yenileşme hareketleri içinde kendine yer bulabilmesi ve hayatta kalabilmesi açısından son derece önem taşımaktadır. Nitekim medreselerde ciddi islahat girişimlerinin yapıldığı 1914 yılında gündeme gelen ve 1915 yılında açılarak öğretime başlayan⁵⁶ Medresetü'l Mütchassisîn'in kuruluşu ile Dârülfünûn'daki Ulûm-ı Âliye-i Diniye şubesi fonksiyonsuz kaldığı için kapatılmıştır⁵⁷. İstanbul Dârülfünûnunu için 1919 yılında hazırlanan nizamnamede de böyle bir şubeden söz edilmemektedir⁵⁸.

53 Gotthard Jaschke, *Yeni Türkiye'de İslamlık*, Çev: Hayrullah Örs, Ankara 1972, s. 76.

54 Hazırlanan nizamnamenin 2. maddesinde şu ifade yer alır: "Dârülfünun-ı Şâhâne. Ulûm-ı Âliye-i Diniye ve Ulûm-ı Riyaziye ve Tabiiye ve Edebiyat Şubelerinden mürekkeptir...". Nizamnamenin 4. maddesinde öğretim süresi ile son tarafında okutulacak derslere yer verilmiştir. Bk. "Dârülfünun-ı Şâhâne Nizamnamesi", 16 Rebiülâhîr 1318 / 30 Temmuz 1316 (13 Ağustos 1900), *Düstür* VII, 1. Tertib, Başvekâlet Devlet Matbaası, Ankara 1941, s. 659-664.

55 O. Nuri Ergin, *Türk Maarif Tarihi* III -IV, Eser Matbaası, İstanbul 1977, s. 1223.

56 Bk. *Ceride-i İlmîye*, 2. Sene, Aded 17, Eylül 1915, s. 216.

57 Bk. M. Ali Aynî, *Dârülfünun Tarihi*, Yeni Matbaa, İstanbul 1927, s. 48; Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, MEB Yay. Ankara 1964, s. 55.

58 Bk. "Dârülfünun-ı Osmani Nizamnamesi", 15 Muharrem 1338 / 11 Teşrinievvel 1335 (11 Ekim 1919), *Düstür* XI, II. Tertib, Evkaf Matbaası, İstanbul 1928.

Darülfünun bünyesinde İlahiyat Fakültesi'nin tekrar açılması 1924 yılında medreselerin ilgasından sonra Medresetü'l Mütahhasısın'ın İlahiyat Şubesi'ne dönüştürülmesi ile gerçekleştirilmiştir⁵⁹. Öğretim süresi üç yıl⁶⁰ olan Fakülte için bugün İstanbul Üniversitesi Eski Kütüphanesi olarak kullanılan Medresetü'l Kuzât binası tahsis edilmiştir⁶¹.

İlk maddesinde Tıp, Hukuk, Edebiyat, Fen ve İlahiyat Fakültelerinden müteşekkil olduğu belirtilen İstanbul Darülfünunu Talimatnamesi'nin 8. maddesinde bu Fakülte'de okutulacak derslere yer verilmektedir: Tefsir ve Tefsir Tarihi, Hadis ve Hadis Tarihi, Fıkıh Tarihi, Kelam Tarihi, Mâbadüttabiyât, Tasavvuf Tarihi, Tarih-i Edyân, İçtimaiyât, Rûhiyât, Ahlâk, İslam Felsefesi Tarihi, İçtimâi Rûhiyât (dini hadîselerin tetkiki noktai nazarından), Tarih-i Felsefe, Türk Tarih-i Dînîsi, İslam Tarihi. Öğretim süresi hakkında bilgi verilmeyen Fakülte'den mezuniyetin hangi derecede gerçekleşeceği hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır⁶².

Talimatnamenin İlahiyat Fakültesi öğretim programı ile ilgili olan 8. maddesi ertesı yıl 27 Eylül 1341 (1925) tarihli bir kararname ile değiştirilerek program şu şekilde yeniden düzenlenmiştir: Tefsir ve Tefsir Tarihi, Hadis ve Hadis Tarihi, Fıkıh Tarihi, Kelam Tarihi, Tasavvuf Tarihi, Tarih-i Edyân, İçtimaiyât, Ahlâk, Tarih-i Felsefe, Türk Tarih-i Dînîsi, Din-i İslam Tarihi, Arap Edebiyatı, Felsefe-i Din, İslam Filozofları, İslam Bediiyâtı, Halihazırda İslam Mezhepleri, Akvâm-ı İslamiye Etnografyası⁶³. Bu son düzenleme ile Mâbadüttabiyât, Rûhiyât, İslam Felsefesi Tarihi, İçtimâi Rûhiyât (Sosyal Psikoloji) kaldırılarak Felsefe Tarihi, Arap Edebiyatı, Felsefe-i Din, İslam Filozofları, İslam Bediiyâtı, Halihazırda İslam Mezhepleri ile Akv-

59 Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nda fakülte olarak bahsedilen bu kuruma, söz konusu karamnamede şube, 1924 yılında hazırlanan İstanbul Darülfünun Talimatnamesi'nde fakülte, aynı yıl hazırlanan İstanbul Darülfünunu'nun Şahsiyet-i Hükmiyesi Hakkında Kanun'da ise medrese adlarıyla yer verilmektedir.

60 1925-1926 öğretim yılı için verilen istatistikte mevcut öğrencilerin sayıları altı sömestre dağıtılarak verilmiştir. Bk. *T.C. Maarif Vekaleti 1925-1926 Ders Senesi İhsaiyat Mecmuası*, Devlet Matbaası, İstanbul 1928, s. 6. Kapatılan Medresetü'l Mütahhasısın'ın de öğretim süresi üç yıl olarak düzenlenmiştir.

61 25 Haziran 1340 (1924) tarihinde Bakanlar Kurulu'nda hazırlanan karamnamede şu ifadeler yer almaktadır: "Darülfünun'a ilhak edilmiş olan İlahiyat Şubesi, Mekteb-i Kuzât binası dahilinde tesis ve kışad edileceği cihetle İlahiyat Şubesi'ne inkişab edecek olan Medresetü'l Mütahhasısın'ın Sultan Selim Camii dahilindeki binasının Fatih Kazası merkezi ittihaz edilmek üzere takdir edilecek bir bedel mukabilinde Halk Fırkası'na i'tası Maliye Vekaleti Celilesi'nin 28 Mayıs 1340 (1924) tarih ve Emlak-ı Milliye Müdüriyeti'nin 5193 numaralı tezkere siyle vaki teklifi üzerine İera Vekilleri Heyeti'nin 25. 6. 340 tarihli içtimâında kabul edilmiştir. Bk. BCA. No : 030.18.01/010.31.10.

62 Talimat'ın üçüncü maddesinde Hukuk, Edebiyat, Fen Fakültelerinde tahsilin lisans seviyesinde olup talebelerin istemeleri halinde doktora derecesi için tahsile devam edebilecekleri, Tıp tahsilinin ise doktora derecesi ile tamamlanabileceği belirtilmiştir, İlahiyet Fakültesi için ise herhangi bilgi verilmemiştir. Bk. "İstanbul Darülfünun Talimatnamesi", 21 Nisan 1340 (21 Nisan 1924), *Düstür V*, III. Tertib, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul 1931, s. 1099-1107.

63 Bk. "Darülfünun Talimatnamesinin 7. Maddesine Zeyl ve 8. Maddesinin Tadiline Dair Karamname", 27 Eylül 1341 (1925), *Düstür VI*, III. Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1934, s. 798.

âm-ı İslamiye Etnografyası adlı derslere yer verilmiştir. Üniversite reformunun gerçekleştirildiği 1933 yılına kadar açık kalan Fakülte'nin öğretim programının büyük ölçüde bu haliyle kaldığı anlaşılmaktadır⁶⁴.

Kuruluş hazırlıklarının yapıldığı dönemde Fakülte'nin öğretim programının, akademik yapısının, öğretimde takip edilecek usûlün ve kabul edilecek talebenin niteliği konularının tartışıldığı hatta böyle bir fakültenin gerekli olup olmadığı konusunun dahi gündeme geldiğini belirtmeliyiz⁶⁵. Biz burada ilahiyat öğretiminin gereksizliğini ileri sürenlerin görüşlerinden ziyade böyle bir kurumun gerekli olduğu ancak yapısının nasıl olması gerektiği konusundaki görüşlere yer vereceğiz.

Medresetü'l Mütchassisin müderrisleri 27 Mart 1924 tarihinde Maarif Vekaleti'ne gönderdikleri bir layihada, yeni kurulacak olan İlahiyat Fakültesi'nin yapısı ve öğretim programı ile ilgili görüşlerini bildirmişlerdir. Lâyihada, mevcut Sahn ve Süleymaniye medreselerinin İlahiyat Fakültesi olarak kabul edilmesi, İptidâ-yı Hâric ve Dâhil medreseleri talebesinin Fakülte'ye yatılı olarak kabul edilmesi gerektiği fikri ileri sürülerek Fakülte'de öğretim programında yer alması gereken derslerin bir listesi verilmiştir. Burada, 1923 yılında üç şubeden oluşan Medresetü'l Mütchassisin için hazırlanan programdaki bütün dersler yanında ayrıca Tefsir Tarihi, Ahkam-ı Kur'an ve Hadis, İlm-i Ruh ve Din Ruhiyatı (Genel Psikoloji ve Din Psikolojisi), Felsefe-i Ahlak ve Felsefe-i Din, İslam İçtimaiyatı (İslam Sosyolojisi) ve Edebiyat-ı Arabiye derslerine de yer verilmiştir⁶⁶. Teklif, yüksek dereceli din öğretimi için II. Meşrutiyet'ten itibaren devam eden program geliştirme çabalarının devamı olarak da kabul edilebilir.

Konuyla ilgili görüşlerin ileriye sürüldüğü diğer yazılarda da oldukça ağır sayılabilecek tenkitler dile getirildiği, son derece zayıf olduğu belirtilen Fakülte'nin programı düzeltilse bile ancak kapatılan Medresetü'l Mütchassisin'in bir şubesi derecesinde ilmi yeterliliğe sahip olabileceği, halbuki Fakülte'nin tetkik ve ihtisas kurumu

64 Bk. Halis Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi*, İFAV Yay., İstanbul 1999, s. 42.

65 Dönemin yazılı yayın organlarında İlahiyat Fakültesi hakkında menfi görüşler de ileri sürülmektedir. Bu yazıların birisinde "İlmin şimdiki terakkisine göre bir ilahiyat fakültesi için müsbet ilimler grubu yoktur" ifadesine yer verilerek başımıza gelen felaket ve geriliğin sebebinin de ulema olduğu ileri sürülmüştür. Buna karşılık Mehmet Ali Aynî ileri sürülen görüşlere cevap vererek, bilimin konusunun somut ve nesnel olaylar olduğu biçimindeki ilim anlayışının pozitivist düşünceye ait olup, böyle bir yaklaşımın fizik, kimya, matematik vs. gibi ilimleri için geçeli olabileceğini halbuki Biyoloji, Psikoloji ve Sosyoloji gibi ilimlerin konularında kesin sebep-sonuç ilişkisinin kurulamayacağını, dolayısıyla özellikle bu sahalarda pozitivist bilim anlayışı ile bir yere varılmayacağını açıklamaktadır. İlahiyat öğretimine gerek olup olmadığı konusunda ise "Mademki bugün her şeyde Avrupa'ya imtinal ediyoruz. Orada ulûm-ı diniye ve kilise hakkında her gün biraz daha mütezâyyid neşriyata niçin atf-ı nazar-ı dikkat etmiyorsunuz ? " diyerek bu konuda Avrupa'da yapılanlar hakkında örnekler vermektedir. Bk. "Vuzuhsuzluk", *Mihrab*. Sayı : 11, Sene 1, 15 Nisan 1340/15 Nisan 1924, s. 342-347. M. Ali Aynî'nin bu cevabı *Sebilürreşad Dergisi*'nde de yayınlanmıştır. Bk. "İlahiyat Fakültesine Dair", *Sebilürreşad XXI-II*, Aded : 597, 13 Ramazan 1342/17 Nisan 1340/17 Nisan 1924, s. 394-396.

66 "İlahiyat Medresesi Hakkında Medresetü'l Mütchassisin Müderrislerinin Maarif Vekaleti'ne Gönderdiği Lâyihâ", *Sebilürreşad XXIII*, Aded : 594, 21 Şaban 1342/27 Mart 1340/27 Mart 1924, s. 351-352.

olduğu dikkate alındığında Tefsir, Hadis, İslam Hukuku, Kelam ve Tasavvuf şubelerinin olması gerektiği dile getirilmektedir⁶⁷. Yine, program hazırlanırken dîni ve içtimâî ihtiyaçların yeterince gözetilmediği; farklı programlara sahip şubelerin oluşturulmadığı, din ilimleri ile dolaylı ilişkisi olan derslere yer aldığı, Tefsir ve Hadis ilimleri var ise de bunları da bu seviyedekilerin anlayamayacakları, dolayısıyla da bu proje ile ihtiyaç duyulan din mütehasıslarının yetiştirilemeyeceği, bunların dışında programda Arapça, Hikmet-i Teşri, Hilâfiyât-ı Fıkhiye, Tasavvuf, Mukayese-i Edyân, Kelam, Fıkıh, Usûl-i Fıkıh'ın olmamasının eksiklik olduğu belirtilmektedir⁶⁸.

Yeni İlahiyat Fakültesi'ne yöneltilen tenkitlerden diğeri de Fakülte'ye kabul edilecek öğrencilerin, öğretim programını takip edebilecek yeterli altyapı bilgilerine sahip olup olmayacakları konusunda yoğunlaşmaktadır. Zira Fakülte'ye lise seviyesinde öğrenim gören öğrenciler kabul edilecekleri için bu seviyede olmayan İmam-Hatip Mektebi mezunlarının bu kuruma girebilmeleri söz konusu değildir. Bu hususta tenkitlerini ileri sürenlere göre genel liselerden kabul edilecek öğrenciler İlahiyat tahsili için gerekli olan temel dersleri hiç görmedikleri için programı takipte zorlanacaklar, bu yüzden de bu Fakülte'yi tercih etmeyecekler neticede, medrese talebelerinin kabul edileceği ilk yıllardan sonraki dönemlerde Fakülte öğrencisiz kalma tehlikesi ile karşı karşıya kalabilecektir⁶⁹.

Bu konuda öne sürülen çözüm, genel liselerin programının ilahiyat tahsiline öğrenci hazırlayacak biçimde düzenlenmesi söz konusu olamayacağına göre bu amacı gerçekleştirecek "mebâdii ulûm-ı dîniye"nin okutulacağı lise seviyesinde kurumların oluşturulması olarak belirlemektedir. Bu çerçevede, ilahiyat tahsilinin ilk devresini oluşturacak bu kurumlara ilk öğretim veya rüştiye tahsilinden sonra öğrenci kabul edilecektir. Bu fikre göre zaten mevcut olan Darülhilafe'nin altı yıllık İptida-yı Hariç ve Dahil kısımları "İlahiyat Lisesi" olarak düzenlenecek olursa hem ilahiyata talebe hem de din görevlisi yetiştirilmiş olacaktır⁷⁰. Bunun dışında Fakülte, tali (orta) ve ali (yüksek) kısımlardan da oluşturulabilir; ancak bu takdirde de öğrenim süresi uzayacağından cazibesini kaybedebilecektir⁷¹.

67 "İlahiyat Fakültesi Hakkında Bir Mülakat", *Sebilürreşad* XXIV, Aded : 601, 19 Şevval 1342/22 Mayıs 1340 (1924), s. 43.

68 Yahya Afif, "İlahiyat Fakültesi'nin Diğer Nevâkıs-ı İlmîsi", *Sebilürreşad* XXIV, Aded : 601, 19 Şevval 1342/22 Mayıs 1340 (1924), s. 40-43; Yahya Afif, "İlahiyat Fakültesi Nasıl Olmalıdır?", *Sebilürreşad* XXIII, Aded : 595, 28 Şaban 1342/3 Nisan 1340 (1924), s. 355.

69 Yahya Afif, "İlahiyat Fakültesi Nasıl Olmalıdır?", *Sebilürreşad* XXIII, Aded : 595, 28 Şaban 1342/3 Nisan 1340 (1924), s. 354; Antalya mebusu Hoca Rasih Efendi ile bu konuda yapılan mülakat için, Bk. *Sebilürreşad* XXIV, Aded : 604, 9 Zilkade 1342/12 Haziran 1340 (1924), s. 89-90.

70 Tahsin, "İlahiyat Liseleri Milletın İhtiyâcât-ı Diniyesini Temin İçin Zarûri Tedbirler", *Sebilürreşad* XXIV, Aded : 601, 19 Şevval 1342/22 Mayıs 1340 (1924), s. 44-45; "İlahiyat Fakültesi Hakkında Bir Mülakat", *Sebilürreşad* XXIV, Aded : 601, 19 Şevval 1342/22 Mayıs 1340 (1924), s. 44; Yahya Afif, "İlahiyat Fakültesi Nasıl Olmalıdır?", *Sebilürreşad* XXIII, Aded : 595, 28 Şaban 1342/3 Nisan 1340 (1924), s. 354.

71 Yahya Afif, "İlahiyat Fakültesi Nasıl Olmalıdır?", *Sebilürreşad* XXIII, Aded : 595, 28 Şaban 1342/3 Nisan 1340 (1924), s. 355.

İlahiyat Fakültesi'ne kabul edilecek öğrencilerin mesleğe yönelik olarak hazırlanmaları konusunda ileri sürülen tenkitlerin haklı, ileri sürülen tekliflerin ise tutarlı olduğu ileri sürülebilir. Çünkü yüksek öğretimin ihtisas eğitimi olduğu bugün de geçerli olan bir anlayıştır. İhtisas öğretiminin ise bu aşamadan önce gerçekleştirilecek bir hazırlık üzerine kurulması doğru ve gerekli yaklaşım tarzıdır. Şu halde orta öğretimin genel kültür kazandırma yanısıra yüksek seviyeli ihtisas eğitimine hazırlık niteliğini taşıy biçimde yapılandırılması gerekir⁷². Bu durum diğer alanlar için olduğu gibi ilahiyat tedrisatı için de gerekli bir husustur. Nitekim İmam-Hatip Mekteplerinin sonraki yıllarda önce lise seviyesinde mesleğe yönelik eğitim kurumları olarak düzenlenmesi ve nihayet günümüzde bu kurumun mezunlarının mesleki eğitiminin devamı olarak İlahiyat Fakültelerine yönlendirilmiş olması kanaatimizce daha 1924'lerde dile getirilen bu sıkıntının çözümü olarak doğru biçimde gerçekleştirilen uygulamalardır.

İlk dönemlerde göz önüne alınması gereken böyle bir yapılanmanın geciktirilmesi yine tenkitlerde yer verilen İlahiyat Fakültesi'nin öğrencisiz kalma endişesini de haklı çıkartmıştır. Nitekim Fakültenin ilk ve son eğitim dönemlerine ait öğrenci sayıları dikkate alındığında bu gerçek çok açık biçimde görülebilmektedir. Fakülte'de 1925-1926 eğitim yılında toplam 205 öğrencinin sömestrlere göre dağılımı şu şekildedir:

1. Sömestr : 14	3. Sömestr : 5	5. Sömestr : 8
2. Sömestr : 57	4. Sömestr : 63	6. Sömestr : 4

Talebelerin menşeleri ise :

Medrese-i Süleymaniye:	11	Darülfünun:	2	Liseden gelenler	:5
Sahn Medresesi:	97	İlahiyat talebesi:	3	İptidâ-yı Dâhil Medresesi	: 75
Medresetü'l Vâizin :	12				

Bu talebelerden 195 tanesi Türk tabiiyetli olup diğerleri arasında 2 Sırp, 3 Bulgar, 1 Çin, 1 Afgan ve 3 de diğer olmak üzere 10 tane yabancı tabiiyetli talebe bulunmaktadır. 1925-1926 eğitim yılında bu talebelerden 6'sı vefat etmiş, 10 tanesi tahsili terketmiş, 64 tanesi ise kayıtlarını silmişlerdir⁷³.

İlahiyat Fakültesi'nin 1927-1932 yılları arasındaki talebe ve mezun sayıları ise şöyledir⁷⁴ :

72 Nitekim Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 28. maddesinde orta öğretimin bu amaçlarına yer verilmektedir. Söz konusu durumun o zaman için de geçerli olduğu rahatlıkla ileri sürülebilir.

73 T.C. Maarif Vekaleti 1925-1926 Ders Senesi İhsâiyat Mecmuası, Devlet Matbaası, İstanbul 1928, s. 6-7.

74 Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Maarif 1923-32 İstatistikleri, Devlet Matbaası, İstanbul 1933, s. 64.

<u>Öğretim Yılı</u>	<u>Talebe Sayısı</u>	<u>Mezun</u>
1927-1928	53	11
1928-1929	35	15
1929-1930	35	10
1930-1931	22	2
1931-1932	22	4

1932-1933 öğretim yılına gelindiğinde ise İlahiyat Fakültesi'nde 14'ü ilk 2'si 5, 4'ü altıncı sınıfta olmak üzere toplam 20 öğrenci bulunmaktadır⁷⁵. Bu bilgilerden Fakülte'deki öğrenci sayısında çok ciddi bir azalmanın gerçekleştiği açıkça görülmektedir. Yine 1925 yılındaki öğrencilerin menşelerine bakıldığında 205 öğrencinin 195 tanesinin medrese kökenli olması, genel liselerden mezun olanların yeterli altyapıya sahip olmadıkları için burayı tercih etmeyecekleri fikrini de haklı çıkarmıştır. Talebenin azalmasında bunun dışında, mezunların Diyanet içerisinde yeterince istihdam edilmemesi, mekteplerden din derslerinin kaldırılması gibi nedenlerle ortaya çıkan istihdam sorununun da etkili olduğu rahatlıkla ileri sürülebilir⁷⁶.

Şu halde ilahiyat alanındaki yüksek öğretime hazırlık niteliğinde orta dereceli öğretim kurumlarının oluşturulmasının haklı gerekçeleri bulunmaktadır. Böyle bir yapılanmada, kapatılan medreselerin hem talebe potansiyeli hem de yapı olarak örnek teşkil edebileceğini söylemenin de yanlış olduğu düşüncesinde değiliz. Zira, gerçekleştirilen eğitimdeki reform hareketini böyle bir yaklaşımın zedeleyeceğini düşünmüyoruz. Dolayısıyla söz konusu dönemde bu konuyla ilgili fikirlerini ileri sürenlerin de mevcut altyapının yok farz edilmemesi hususundaki çabalarını da doğru buluyoruz.

Fakülte'nin öğretim programının yetersizliği hakkındaki tenkitlere gelince, Fakülte'nin kuruluşunun yasal dayanağı olan Kanun'un 4. maddesinde yer alan "yüksek diniyat mütehasısları yetiştirmek üzere" ifadesinin aynı zamanda kurumun öğretim amacını da belirttiği, imam-hatipliğin açıkça belirtilmesinin yanında hatta vaziflik ve müftülük gibi görevlerin de zımnen bu kurumun amaçları dışında tutulduğu görülecektir. Programı tenkit edenler ile hazırlayanlar arasındaki görüş ayrılığının temelinde aslında bu kurumda ilahiyatçı ile İslam din bilgini kavramlarından hangisinin söz konusu edilip yetiştirilmeye çalışıldığı meselesi olmalıdır⁷⁷. Öyle görünüyor ki programın hazırlanışında İslam din bilgini yetiştirmenin ötesinde din filozofu ya da müsteşrikler gibi İslam kurum ve eserleri üzerinde çalışmalar yapabilecek bilim adamları yetiştirmek amacı gözetilmiştir. Nitekim 20 Haziran 1928 yılında İlahiyat Fakültesi'nde müteşekkil bir komisyonun hazırladığı raporda din ve ibadet alanında yapılması gerekli görülen ıslahatın esasları belirlenerek, bu ıslahatı gerçekle-

75 Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Maarif İstatistikleri (1932-1933). Devlet Matbaası, İstanbul 1934, s. 255.

76 Ömer Okutan, "Din Eğitimi", *Ankara Aydınlar Ocağı Dergisi*, Ocak-Haziran 1988, Sayı : 1-2, s. 61; Ergin, *Türk Maarif Tarihi* III-IV, s. 1243.

77 Ali Fuad Başgil, *Din ve Laiklik*, Yağmur Yay., İstanbul 1977, s. 194.

tirecek olan insanların “hitabete muktedir din filozofları” olduğu, bunun da kaynağının ilmî usûllerle çalışarak “vatana karşı borçlu olduğu medeni ve asri vazifeyi” yerine getirecek İlahiyat Fakültesi olduğu belirtilmektedir⁷⁸.

Yine, Darülfünûn Felsefe Tarihi muallimi olan Mehmet Emin’in bu konuda kaleme aldığı yazısı da böyle bir düşünceyi gerçekleştirecek yapılanmanın hedeflendiğini ortaya koymaktadır. Yazar, medresenin mevcut halini tenkit ederek, medrese tedrisatının fenalığının okutulan mâlûmattan veya müsbet ilimlerin programda yeterince olmamasından değil takip edilen terbiye ve tahsil tarzından kaynaklandığını ileri sürerek, medrese tahsilinin şuuru ve düşünce kudretini yok ettiğini, din hissini geliştirmeyip kör itiyatlar haline getirdiğini iddia etmektedir. Yeni kurulacak İlahiyat Fakültesi, medresedeki bu yanlışlıkları devam ettirmemeli, medresenin yerini almaktan ziyade İslam dinine ait eserleri ve kurumları ilmi tarzda tetkik edecek yepyeni bir yapılanmayı gerçekleştirmelidir. Fakülte’nin görevleri bu tetkikâtın usûlünü öğretmek bundan anlam çıkarılabilmek için gerekli tedrisatı yapmaktır. Bu çerçevede Fakülte’nin öğretim programı şu esaslar üzerine kurulmalıdır :

1. Din ilimleri ve kurumları tetkik edebilmek için gerekli Sosyoloji, Psikoloji, İslam Tarihi ve Tarih Usûlü gibi mâlûmâtı kazandırmak.

2. Dinin temel kaynakları olan Kur’an ve Hadis öğretimi.

3. İtikad ve amel hakkında daha sonra meydana getirilmiş olan eserler medresede olduğu gibi nassî yani Kelam ve Fıkıh halinde değil meydana getirildiği tarihi süreci içinde kronolojik olarak öğretim konusu yapılmalıdır.

4. Böyle bir öğretimden anlam ve netice çıkartabilmek için gerekli olan Din Felsefesi, ilim-din münasibetleri, Dinler Tarihi ve Felsefe Tarihi gibi malumatı kazandırmak⁷⁹.

Yazar, Fakülte’nin belirttiği nitelikleri gerçekleştirebilecek altyapıya sahip olmadığını, bunun gerçekleştirilbilmesi için idaresinin mütefekkir bir müdüre verilip hiç olmazsa 4-5 sene sonra Darülfünun bünyesine alınması gerektiğini ileri sürmektedir.

Buna karşılık gelenek temsilcileri olarak niteleyebileceğimiz medrese taraftarlarının ileri sürdükleri görüşlerden, böyle bir kurumun amacının İslam din ilimleri konusunda âlimler yetiştirmesi gerektiği düşüncesine sahip oldukları anlaşılmaktadır.

İlahiyat Fakültesi’nin amacı ve bu amaç çerçevesinde yapılandırılması konusunun güncelliğini günümüzde de devam ettirdiği ileri sürülebilir. Nitekim, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde görev alacak vâiz ve müftülerin, İlahiyat Fakültelerinden mezun olanlar arasından alınmasına rağmen, kurs ya da eğitim merkezlerinde ayrıca eğitilmeleri İlahiyat Fakültelerindeki eğitimin bu konuda yetersiz kaldığının ifadesi olarak yorumlanabilir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun yürürlüğe girmesinden

78 O. Nuri Ergin, *Türk Maarif Tarihi V*, s. 1958-1961; Jaschke, *Yeni Türkiye’de İslamlık*, s. 40-42.

79 Mehmet Emin, “Tedrisatın Tevhidi ve İlahiyat Fakültesi”, *Mihrab*, Sayı : 9, Sene : 1, 15 Mart 1340 (1924), s. 257-260.

ve İstanbul'da İlahiyat Fakültesi'nin kurulmasından 80 küsur yıl sonra bu kurumun yapılanmasının kısmen yeniden ele alındığı ve daha da yapılması gerekenler olduğu düşüncesindeyiz. DKAB Öğretmenliği Bölümü yanında doğrudan pratik din hizmetleri ile ilgili ayrı bir bölümün de kurulmasının gerekli olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır.

İlahiyat Fakültesi'ndeki öğretim elemanlarının da öğrenciler gibi zaman içerisinde giderek azaldığı görülmektedir. 1925-1926 öğretim yılında Fakülte'de 26 öğretim elemanı bulunmaktadır. Bunlar menşeleri itibarıyla 11 müderris, 2 muallim, 4 Darülmuallimin-i Âlî, 1 Darülmuallimin, 3 Mülkiye Mektebi, 1 Hukuk Mektebi, 2 icazet sahibi, 1 lise ve 1 Medresetü'l Mütchassisîn mezunudur⁸⁰. Fakülte'deki öğretim kadrosunun sonraki yıllara ait menşei ve sayıları hakkında şu bilgiler bulunmaktadır⁸¹:

Öğretim Yılı	Darülfünun	Yüksek Mektep	Ecnebi Darülfünun	Diğer	Yekun
1927-1928	-	7	2	4	13
1928-1929	3	6	-	4	13
1929-1930	4	11	1	-	16
1930-1931	2	11	-	-	13
1931-1932	2	11	-	-	13

1932-1933 öğretim yılında ise Fakülte'nin öğretim kadrosunda 4 müderris, 1 müderris muavini ve 8 muallim bulunmaktadır⁸².

Neticede İlahiyat Fakültesi'nin varlığı 1933 yılında gerçekleştirilen üniversite reformu çalışmaları esnasında İstanbul Darülfünûnu'nun ilga edilmesi ile birlikte sona ermiş, yeniden kurulan İstanbul Üniversitesi bünyesinde ise yer verilmeyerek, Edebiyat Fakültesi'nin Şarkiyat Enstitüsü'ne bağlı İslam Araştırmaları Enstitüsü'ne dönüştürülmüştür⁸³.

SONUÇ

Tevhid-i Tedrisat Kanunu, böyle bir düzenlemeye ihtiyaç duyulması ve düzenlemenin din eğitimi ve öğretimine etkisi olmak üzere iki açıdan değerlendirilmelidir. Öncelikle Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun ülkedeki öğretim birliğinin sağlanması noktasında isabetli ve gerekli bir yasal düzenleme olduğu, hatta böyle bir düzenlemenin geç bile kaldığı, öte taraftan Kanun'un din eğitimi ve öğretimini olumsuz biçimde etkileye-

80 T.C. *Maarif Vekaleti 1925-1926 Ders Senesi İhsâiyat Mecmuası*, Devlet Matbaası, İstanbul 1928, s. 8.

81 *Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Maarif 1923-32 İstatistikleri*, Devlet Matbaası, İstanbul 1933, s. 91.

82 *Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Maarif İstatistikleri (1932-1933)*, Devlet Matbaası, İstanbul 1934, s. 258.

83 "İstanbul Darülfünununun İlgasına ve Maarif Vekaleti'nce Yeni Bir Üniversite Kurulmasına Dair Kanun", *Düstür* XIV, III. Tertib, 31 Mayıs 1933, s. 1229-1231. Bu konuda bilgi için ayrıca Bk. Ergin, *Türk Maarif Tarihi* III-IV, s. 1241; Jaschke, *Yeni Türkiye'de İslamîlik*, s. 75; Recai Doğan, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tevhid-i Tedrisat Çerçevesinde Din Eğitimi-Öğretimi ve Yapılan Tartışmalar", *Cumhuriyet'in 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi*, Türk Yurdu Yay., Ankara 1999, s. 266-268; Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi*, İFAV Yay., s. 45-51; Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Eğitim Sistemi*, AÜDTCF Yay., Ankara 1982, s. 138-147.

bilecek hiçbir hüküm taşımadığı görülmektedir. Kanun ile dinî-meslekî öğretim fonksiyonel değil, sadece yapısal bir değişime uğrayarak –hatta böyle bir yapılanma ile yasal güvence altına da alınarak - devam ettirilmiş olmakta; böylece medreseler fonksiyonsuz hale getirilmektedir. Esasen medreselerin kapatılış gerekçesi olarak görünen fonksiyonsuzluk konusuna dikkatlice bakıldığında bu gerekçenin, son dönemlerde açılan ve özellikle din görevlisi yetiştirmeyi amaçlayan medreseler için geçerli olduğu, genel öğretim yapan medreselerin kapatılmasının ise zaten kanunun asıl hedefi ve ruhu olan öğretimdeki birlik nedeniyle kapatıldıkları görülür. Nitekim imam-hatip ve müezzin yetiştirmek üzere kurulan Medresetü'l Eimme ve'l Huteba, vâiz yetiştirmek üzere kurulan Medresetü'l Vâizin ve yüksek dereceli Medresetü'l Mütihazsısın'ın, kanunda açıkça belirtilen görevlerin İmam-Hatip Mektepleri ve İlahiyat Fakültesi'ne verilmesi ile varlıklarına ihtiyaç kalmamıştır.

Söz konusu dönemde çok tenkit edilen medreselerin ilgâ edilmesinin de yanlış olmadığını, bu uygulamanın 4. maddede yer verilen hüküm uyarınca son derece tabii bir sonuç olduğunu düşünüyoruz; zira kurumların zaman içerisinde eskiyerek amaçlarını gerçekleştiremeyecek hale gelmeleri ve bunun sonucunda da varlıklarını kaybetmeleri tabii olduğu kadar fonksiyon ve görevlerine yeni oluşturulacak yapılanma içinde yer verilmemesi ya da ihmal edilmesi de yanlıştır. Öyle görünüyor ki tenkit edilmesi gereken nokta medreselerin ilgası değil, bu kurumların görevlerini yerine getirecek yeni kurumlar doğru ve isabetli biçimde oluşturulmuş iken bunların sağlıklı işleyişini sağlayacak tedbirlerin alınıp kararlılıkla uygulanmamasıdır.

Bu çerçevede, öncelikle oluşturulan yeni kurumların mevcut sisteme intibakları esnasında tutarlı ve doğru kararların alınmadığını düşünüyoruz. İmam-Hatip Mekteplerinin, İlahiyat Fakültesi'ne talebe yetiştirecek seviyede düzenlenmemesi her iki kurumun da sonunu hazırlayan talebesizlik problemini doğuran en önemli neden olmuştur. Halbuki, çalıştığımız dönemde de dile getirildiği gibi İmam-Hatip Mekteplerinin hem mesleğe hem de mesleki eğitimin devamı niteliğindeki İlahiyat Fakültesi'ne öğrenci yetiştirmek üzere "lise" seviyesinde düzenlenmesi gerekirdi. En başında belirlenmesi gereken bu yaklaşımın tarihi süreci içinde adım adım ve sıkıntılarla günümüzde nihayet gerçekleştirildiği; ancak bu sefer de başka problemlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Öyle görünüyor ki bu süreçte asıl problem, problemlerin varlığı değil sağduyu ve bilimsel gerçeklerin çoğu zaman göz ardı edilmesi olmuştur. Bu durum ülkemizdeki din eğitiminin eksikliğinden kaynaklanan yanlış yönelişlere neden olduğu⁸⁴ gibi mesleki sınırlarda kalması gereken din öğretiminin genel eğitime doğru kayma eğilimine de neden olmuştur. Böyle bir eğilimin kaliteli ve amacına uygun mesleki din öğretimi açısından da sıkıntıları getirdiği bilinmektedir.

84 Bu konuda Ahmet Hamdi Akseki'nin 1950 yılında hazırladığı ve Yeni Sebilürreşad Dergisi'nin 100-105. sayılarında yayınlanan "Din Tedrisatı ve Dini Müesseseler Hakkında Bir Rapor" adlı çalışmasında önemli tesbitler bulunmaktadır. Raporun, Mehmet Bulut tarafından yayınlanan tam metni için, Bk. *İslâmiyât* IV, Sayı : 1, Ocak-Mart 2001, s. 131-144.

Diğer taraftan özellikle İlahiyat Fakültesi'nin amacı olarak belirlenen "yüksek diniyat mütehasısları"nın yetiştirilmesinden ne anlaşılması gerektiği problemi tartışılabilir. Genel olarak din filozofu ya da islam kültür mirası üzerinde bilimsel araştırmalar yapabilecek uzmanların mı yoksa islam din ilimleri üzerinde çalışan din bilginlerinin mi yetiştirileceği tartışması bir yana günümüzde bunlara bir de haklı olarak DKAB dersi öğretmeni yetiştirme amacı eklenmiştir. Günümüzde İlahiyat Fakültelerinde bu amaçların hepsinin geçerli olduğu ileri sürülebilir. Ancak yapılanmanın da bu doğrultuda gerçekleştirilmesi gerekir. Öncelikle islam din ilimlerinde uzmanlık konusunun akademik ve pratik ağırlıklı yönlerinin olduğu; bunlardan özellikle pratik tarafın bazı yetersizlikler taşıdığı ileri sürülebilir. Nitekim Fakülte mezunlarından müftü ve vâiz olanların Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından oluşturulan merkezlerde tekrar eğitim görmesi bunun en açık delilidir⁸⁵. Bu itibarla Fakültenin yapılması içinde "Pratik Din Hizmetleri" adlı bir bölüme ihtiyaç duyulmaktadır. Aynı yapılanma içinde öğretmen yetiştirirken ilköğretim kurumları yanında genel orta öğretim ile İmam-Hatip Meslek Liseleri için farklı programların uygulanmasının daha isabetli olacağı görüşüne de katılıyoruz⁸⁶.

Elc almaya çalıştığımız ve tarihe malolan dönemdeki uygulamalar hakkında netice olarak şunları söyleyebiliriz ki eğitim kurumlarına yön verilirken öncelikle genel milli amaçlara paralel olarak sosyal, psikolojik ve pedagojik ihtiyaç ve gerçeklerin göz ardı edilmemesi, eğitim konusundaki diğer çalışmalarda olduğu gibi bu alanda da başlıca belirleyicinin bilimin olması gerektiği düşüncesindeyiz. Atatürk'ün dediği gibi : "Efendiler, dünyada her şey için maddiyât için mânevîyât için hayat için muvafakiyet için en hakiki mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cchalettir, dalâlettir. Yalnız ilmin ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının tekâmülünü idrak etmek ve terakkiyatını zamanında takip eylemek şarttır"⁸⁷.

85 Bk. Kerim Yavuz, *Günümüzde Din Eğitimi*, ÇÜİF Yay., Adana 1998, s. 271; M. Şevki Aydın, *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni Yetiştirme ve İstihdamı (1923-1998)*, İBAV Yay., Kayseri 2000, s. 82-83.

86 Bk. Aydın, *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni Yetiştirme ve İstihdamı (1923-1998)*, s. 132-134.

87 Atatürk'ün bu sözlerinin yer aldığı, 25 Ağustos 1924 yılında Ankara'da toplanan 1. Muallimler Birliği Kongresi'nde yaptığı konuşmasının tamamı için, Bk. *Maarif Vekaleti Mecmuası*, Sayı : 12, Ağustos 1927, s. 110-116.